

Ratno umijeće Hetita

Božić, Fabijan

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:221037>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski jednopredmetni studij povijesti

Fabijan Božić

Ratno umijeće Hetita

Završni rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru

Odjel za povijest

Preddiplomski jednopredmetni studij povijesti

Ratno umijeće Hetita

Završni rad

Student/ica:

Fabijan Božić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Zrinka Serventi

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Fabijan Božić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Ratno umijeće Hetita** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 5. srpnja 2023.

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Otkriće naroda i važna istraživanja	4
3. Porijeklo naroda i odgonetanje jezika	5
4. Kratka povijest Hetita.....	7
5. Pogled na rat.....	12
6. Zapovjedništvo	14
7. Brojnost vojske, rizici pohoda i logistika	19
8. Vojni ustroj.....	21
9. Disciplina.....	24
10. Odjeća i oklop	25
11. Oružje pješaka	27
12. Ratne kočije i njihova posada.....	30
13. Utvrđenja i njihovo zauzimanje.....	34
14. Vojna djelatnost na moru.....	40
15. Bitka kod Kadeša.....	41
16. Zaključak	46
17. Sažetak.....	48
18. Summary	48
19. Literatura	49

1. Uvod

Ovaj završni rad za svoju zadaću ima prikazati cjelokupno ratno umijeće Hetita, naroda koji je slabo poznat u široj populaciji makar je izgradio moćnu državu tokom srednjeg i kasnog brončanog doba na prostoru Bliskog istoka. Sve do 20. stoljeća njegova povijest nije bila poznata niti znanstvenim krugovima, ali danas ima dosta moderne znanstvene literature koja se bavi Hetitima i njihovim odnosom prema ratu, iako niti sada nisu svi aspekti toga razriješeni, uglavnom zbog nedostatka izvora. Ipak, izbor literature na hrvatskom jeziku koja bi se bavila Hetitima još uvijek je oskudan, zbog čega se za istraživanje ove teme trebalo osloniti na strane autore. Kao bazom za ovaj rad koristio sam se monografijama T. Brycea poput *Life and Society of Hittites* i J. G. MacQueena *The Hittites and Their Contemporaries in Asia Minor*, pošto takva djela obuhvaćaju više aspekata hetitskog društva i time daju širu sliku o ratu kao glavnoj temi ovog rada. Služio sam se i monografijom V. Zamarovskog *Tajne carstva Hetita* koja mi je pružila prvi uvid u hetitsko društvo, makar joj je glavna tema pitanje jezika i pisma. Osim ovih i sličnih monografija služio sam se i znanstvenim člancima koji su detaljnije obrađivali uže teme.

Rat nije samo sukob dviju sila na bojnopolju, već se iza njega kriju različita viđenja i ideologije, za njega se treba politički i strateški pripremiti, okupiti i istrenirati ljude, osigurati odgovarajuću opremu i potrepštine, a zatim je potrebno i dobiti bitku. U ovome radu nastojati ću pojasniti što su sve Hetiti trebali pripremiti za rat i koji su bili rizici koje su prihvaćali krećući u isti. Zatim ću prikazati koju su opremu Hetiti koristili i prilagodili sebi, što se osobito odnosi na ratne kočije čiji je razvitak u njihovom vremenu dosegao visoku razinu. Rad će pojasniti hijerarhiju vojske, provođenje discipline i sustav novačenja, a također i načine gradnje i osvajanja fortifikacija. Opisom bitke kod Kadeša u samom radu nastojat ću uputiti čitatelja na vojničke taktike koje su koristile brončanodobne vojske. Uglavnom ovaj rad nastoji objediniti

sve aspekte rata unutar hetitskog svijeta, ali će se prije toga, kao uvod u glavnu temu, obraditi politička povijest i problematika jezika, pisma i etničke pripadnosti.

2. Otkriće naroda i važna istraživanja

Hetiti su bili narod indoeuropske jezične skupine koji su uspostavili svoju državu u Maloj Aziji tijekom srednjeg i kasnog brončanog doba, te su s vremenom postali jedna od vodećih vojnih sila na prostoru Bliskog istoka. Do prijelaza u dvadeseto stoljeće prostor Male Azije, na kojem se nalazilo središte hetitske države, nije intenzivno istraživano, zbog čega je navedeni narod bio velika povijesna nepoznanica.¹ Ponekad su zapadni putopisci usput nailazili na arheološke lokalitete koje su pokušavali povezati s povijesnim mjestima, među njima je bio i C. F. M. Texier koji je 1834. godine dospio do sela Boğazköy smještenog 150 km istočno od Ankare i kraj njega je otkrio Hatušu, glavni grad Hetitskog kraljevstva.²

Prvi istraživač koji je pripisao arheološke nalaze Hetitima bio je A. H. Sayace koji je 1876. godine, na osnovi asirskih, egipatskih i biblijskih izvora, nalaze hijeroglifa iz Alepa i Hamatha u Siriji proglasio hetitskim. Sayace je 1880. godine pretpostavio da su neki kameni reljefi s prostora Anatolije također hetitski, što je uvelike povećalo prostor na kojem se pretpostavljalo postojanje hetitske civilizacije.³ Iste je godine održao predavanje *Hetiti u Maloj Aziji* čime je usmjerio interes javnosti na ovu temu. Uz njega za popularizaciju ideje o postojanju hetitske države zaslužan je W. Wright koji je 1878. godine iznio slična stajališta kao i Sayace, a 1884. godine objavio je knjigu *Carstvo Hetita*.⁴ Prije Sayacea i Wrighta Hetiti su bili smatrani malim kraljevstvom i nevažnim plemenom s područja Kanaana za čije se postojanje znalo iz svega nekoliko navoda iz Biblije, pogotovo u usporedbi s mezopotamskom ili egipatskom civilizacijom, ali se kasnijim istraživanjima jasno dokazalo da su bili među vodećim silama brončanog doba na prostoru Bliskog istoka.⁵

¹ T. Bryce, 2005, 8.

² V. Zamarovsky, 1965, 27-32.

³ J. G. Macqueen, 2010, 22–23.

⁴ V. Zamarovsky, 1965, 11-12.

⁵ T. Bryce, 2005, 1-2.

Prvo arheološko istraživanje koje je imalo za cilj pronalazak hetitskih nalaza odvijalo se 1888. godine u Zindžirliju pod vodstvom K. Humanna.⁶ Arheološka istraživanja u Hatuši započeo je E. Cantre 1893. godine, da bi zatim H. Winckler vodio dvije ekspedicije 1905. i 1906. godine na povišenju Bijukaleu.⁷ Wincklerovo istraživanje pratila je loša organizacija i velika devastacija nalaza, što je stvaralo probleme kasnijim istraživačima, međutim, rezultati iskopavanja su bili iznimni. Značajno je istraživanje vođeno i u Karkemišu 1905. godine od strane J. Garstanga,⁸ te na lokalitetu Kültepe pod vodstvom B. Hroznýa 1925. godine, pri čemu su ostaci tog grada kasnije identificirani s Kanešom.⁹ Nakon tog početnog perioda, sustavna istraživanja vode se do danas na brojnim hetitskim lokalitetima.

3. Porijeklo naroda i odgonetanje jezika

Još u trećem tisućljeću prije Krista na prostoru Male Azije postojale su barem tri skupine koje su pričale indoeuropskim jezicima, odnosno to su bili Palani, Luvijci i Nešiti. Znanstvena zajednica nije uspjela doći do konsenzusa od kuda su ove grupe došle i kojim redom, niti kako je tekao suživot između novo pridošlih Indoeuropljana i autohtonih naroda Male Azije nakon njihovog doseljavanja.¹⁰ To je uvjetovano manjkom pisanih izvora i nejasnim arheološkim nalazima. Ipak, iz akademskih se izvora zna da je u drugoj polovici trećeg tisućljeća prije Krista jedan dio središnje Male Azije bio poznat kao zemlja Hata, koji nisu pripadali indoeuropskoj skupini. Prema teoriji koja svoj oslonac nalazi u indoeuropskim pogrebnim običajima, odnosno u grobnicama sličnima onima iz kulture Kurgana koje su pronađene na prostoru zemlje Hata, Indoeuropljani su zavlitali nad još tada dominantnim predindoeuropskim stanovništvom i

⁶ V. Zamarovsky, 1965, 37-43.

⁷ T. Bryce, 2019, 12.

⁸ V. Zamarovsky, 1965, 47-55.

⁹ V. Zamarovsky, 1965, 160-164.

¹⁰ T. Bryce, 2005, 11.

nametnuli se kao njihova elita oko 2200. godine prije Krista.¹¹ Iako ova teorija nije općeprihvaćena, velik broj znanstvenika smatra da su Hetiti nastali kao mješavina indoeuropskih i hatskih elemenata. Sukladno tome, nisu bili jedinstvena etnička niti jezična skupna, pogotovo jer su na prostoru njihove države obitavali različiti narodi koji su pričali različitim jezicima. Ipak, neki jezici su bili dominantni, pa se tako za službenu pisanu komunikaciju kraljevskog dvora koristio nešitski jezik iz čega se može pretpostaviti da se hetitska elita služila njime. Uporabom nešitskog jezika među vladajućom elitom potvrđivala se veza kasnijih vlastodržaca s osnivačima hetitske države, koji su izvorno govorili tim jezikom, a s time se osiguravao legitimitet vladajućoj klasi za njezin položaj u društvu. Ipak, elementi domorodačkog predindoeuropskog jezika uočavaju se u samom imenu kraljevstva koje je naslijedilo ime Hata. Hatski su elementi ostali jasno vidljivi i u religijskim obredima, mitologiji i umjetnosti kao i u svakodnevnom životu Hetita.¹² O opstanku tradicija i prisutnosti hatskog elementa tijekom trajanja Hetitskog kraljevstva svjedoče i nalazi iz arhiva u Hatuši gdje su nađeni određeni zapisi pripisani hatskom jeziku.¹³

Hetiti su se koristili dvama pismima, klinastim i hijeroglifskim, a njihov je jezik kao indoeuropski prvi put identificirao 1902. godine Norvežanin J. A. Knudtzon na osnovi korespondencije faraona Amenofisa III i njegova sina Eknatona i tada nepoznatog vladara zemlje koju su Egipćani nazivali *Arzawa*. Ova je korespondencija nađena u El Amarni u Egiptu, ali su nalazi sličnog pisma ustanovljeni diljem Male Azije, pri čemu je osobita koncentracija tog pisma bila prisutna u Hatuši.¹⁴ Nije bilo jasnih bilingvalnih dokumenata, što je otežalo dešifriranje nalaza pisanih na klinastom pismu, a uz to tadašnji znanstvenici nisu očekivali nalaze indoeuropskog jezika u središnjoj Anatoliji.¹⁵ Njegovo odgonetanje uspjelo je B.

¹¹ T. Bryce, 2005, 11-13.

¹² T. Bryce, 2005, 17-19.

¹³ J. G. Macqueen, 2010, 32.

¹⁴ J. G. Macqueen, 2010, 22.

¹⁵ V. Zamarovsky, 1965, 22.

Hroznýu koji je 1915. godine potvrdio indoeuropski karakter hetitskog jezika, a ime *Arzawa* zamijenjeno je imenom Hetita, pošto je spomenuti jezik povezan s tim narodom.¹⁶ Ipak, ni ovo ime jezika nije u potpunosti točno jer se zapravo radi o nešitskom jeziku koji je pronađen na zapisima.¹⁷ Dakako, uz nalaze natpisa na klinastom pismu u Anatoliji i Siriji pronađeni su i hijeroglifski zapisi koji su uglavnom bili mlađi od onih na klinastom pismu te su dominantno potvrđeni na perifernim područjima hetitske države.¹⁸ Nakon detaljnih analiza utvrđeno je da je jezik zapisan u oba pismima indoeuropski, vjerojatno hetitski, iako su prisutne i značajne razlike u usporedbi s nešitskim.¹⁹

4. Kratka povijest Hetita

Staro kraljevstvo, prvo razdoblje hetitske države, počelo je s kraljem Labarnom. On je isprva vladao malim područjem kojeg je počeo širiti vojnim putem poglavito u smjeru juga, a pred kraj njegova vladanja hetitska se država rasprostirala od rijeke Kizil do Sredozemnog mora.²⁰ Labarnu je naslijedio Tabarna koji je vjerojatno bio njegov unuk. Novi je vladar premjestio svoju prijestolnicu iz Kušare u Hatušu, te je čak promijenio ime u Hatušili, što znači čovjek od Hatuše.²¹ Hatušili je bio vojno aktivan tijekom svoje tridesetogodišnje vladavine, te je proširio svoj teritorij i utjecaj. Tokom njegove duge vladavine zabilježeni su prvi sukobi Hetita s narodom Kaška i Hurijcima s kojima su Hetiti u prekidima ratovali više stoljeća. Narod Kaška je živio na planinskim prostorima Male Azije uz Crno more, a zbog težine terena kojeg su nastanjivali i njihove necentralizirane društvene organizacije Hetiti ih nikad nisu uspjeli u

¹⁶ J. G. Macqueen, 2010, 22.

¹⁷ T. Bryce, 2005, 16-17.

¹⁸ V. Zamarovsky, 1965, 169-170.

¹⁹ J. G. Macqueen, 2010, 23-24.

²⁰ T. Bryce, 2005, 64-65.

²¹ T. Bryce, 2019, 26-27.

potpunosti pokoriti.²² Glavni razlog zašto je narod Kaška bio osobito opasan za Hetite ležao je u tome što se do Hatuše s njihovog teritorija moglo doći za svega tri dana hoda, te su iz tog razloga Hetiti ulagali velike napore u čuvanje svoje sjeverne granice.²³

Hatušili I. je odredio za nasljednika svoga unuka Muršilija I. koji je nastavio voditi državu po uzoru na djeda. Njegova je vladavina obilježena velikim vojnim uspjesima od kojih se izdvaja osvajanje Alepa i Babilona. Osvajanjem Babilona 1594. godine prije Krista, završila je vladavina hamurabijeve dinastije u Babilonu, iako su nakon pljačke Hetiti napustili grad. Iz toga je vidljivo da je Muršili I., slično kao i njegov djed, vodio uglavnom pljačkaške pohode bez da zauzima tuđe teritorije.²⁴ Za njegove vladavine Hetiti nisu imali jasno definiran sustav nasljeđivanja, što je stvaralo neredne prilike smrti kralja. Sam je Muršili I. bio ubijen u dvorskoj uroti, a nakon njegove smrti nastupilo je razdoblje nestabilnosti uzrokovano čestim promjenama na prijestolju, pri čemu pretendenti na vlast nisu bili samo iz kraljevske obitelji, već su takve aspiracije imali i dalji kraljevi rođaci.²⁵ Novi zakon o nasljeđivanju uspostavio je kralj Telipinu, koji je uveo primogenituru, što je značilo da je najstariji sin nasljeđivao oca te je s ovim zakonom problem nasljeđivanja bio riješen. U slučajevima da vladar nije imao sinova nasljedstvo bi dobio njegov zet.²⁶

Iako su sada imali stabilniji način nasljeđivanja Hetiti su bili u krizi, pogotovo jer je nakon Telipinua na vlast došao niz slabih vladara, koje su pritiskali Mitani, savez naroda čiju su jezgru činili Hurijci. Novi polet hetitskoj državi dao je Tudhalija I./II. koji je ubio dotadašnjeg kralja Muvatalija I. i osnovao novu dinastiju, čime je uspostavljeno hetitsko Novo kraljevstvo.²⁷ Novi je kralj dobio građanski rat kojeg je vodio s Muvom, najvjerojatnije sinom ubijenog kralja.

²² T. Bryce, 2019, 28-30.

²³ C. Glatz, R. Matthews, 2005, 50.

²⁴ T. Bryce, 2019, 39.

²⁵ V. Zamarovsky, 1965, 249-251.

²⁶ T. Bryce, 2019, 43.

²⁷ T. Bryce, 2019, 43-45. Tudhalija I/II ima dva redna broja iza svog imena pošto autor nije siguran, je li postojao jedan Tudhalija ili su postojala dva vladara istog imena jedan za drugim.

Nakon toga je krenuo u ekspanziju, ovaj put ne na jug, pošto su Mitani u Siriji učvrstili svoju vlast, već na zapad gdje je postojala mogućnost da će manji politički entiteti zaprijetiti Hetitima, poglavito jer su se počeli povezivati s teritorijem Arzave. Više je godina Tudhalija I./II. uspješno vodio pohode na zapad da bi se na kraju 22 različita politička entiteta udružila protiv Hetita. Oni su osnovali konfederaciju sa značajnim snagama, ali su ih Hetiti na kraju uspjeli poraziti. Iako je tim pohodima Tudhalija I./II. uspio osigurati zapadne granice svoje države, intenzivna vojna prisutnost na zapadu stvorila je rupe u obrani ostatka teritorija, što je rezultiralo provalama naroda Kaška i Mitana.²⁸

Hetitska se država našla pritisnuta s više strana nakon smrti Tudhalije I./II., pogotovo jer se poslije njega izmijenilo više vladara koji nisu bili pretjerano uspješni. Napadi od strane okolnih naroda kulminirali su padom i uništenjem Hatuše za vrijeme vladanja Tudhalije III. Međutim, nakon što je svrgnuo brata Arvunandu II., na vlast je došao Šupilulijumaš I., sin Tudhalije, s čijom je vladavinom hetitska država ponovno procvatala.²⁹

Prvi cilj Šupilulijumaša I. bio je povratiti bivša hetitska vazalna kraljevstva na istoku, međutim, ona su priznavala vrhovništvo Mitana, čiji su saveznici bili Egipćani. Šupilulijumaš I. je bio svjestan da ne može voditi rat protiv oba saveznika, stoga je posegnuo za diplomacijom kako bi si osigurao stabilne odnose s Egiptom i spriječio njihovu intervenciju u slučaju rata Hetita i Mitana.³⁰ Hetiti su pod Šupilulijumašom I. prvi put napali Mitane, nakon što je njihov vladar Šutarna II. preminuo. Nakon njegove smrti došlo je do borbe za naslijeđe, što je hetitski vladar želio iskoristiti. Prvi napad nije bio uspješan stoga su Hetiti osnovali savez s državom Artatama, nakon čega je pokrenut drugi napad koji je rezultirao padom glavnog grada Mitana i propašću njihovih vazalnih država po Siriji. Hetiti su osvojili i Kadeš, što je stvorilo napetosti s Egiptom, a koje su riješene tek poslije druge bitke kod Kadeša. Mitani nisu bili potpuno poraženi u ovoj

²⁸ T. Bryce, 2005, 123-128.

²⁹ V. Zamarovsky, 1965, 252.

³⁰ T. Bryce, 2005, 155-156.

kampanji, ali su bili uvelike oslabljeni. Tokom ovog rata Hetiti su ušli u savez s Ugaritom, bogatim pomorskim kraljevstvom kojeg su kasnije pretvorili u vazalnu državu. Zbog provala naroda Kaška i stvaranja novih protu-hetitskih saveza u Maloj Aziji Šupilulijumaš I. se morao vratiti u domovinu. Smanjenje hetitske vojne prisutnosti su iskoristili Mitani čije je zadnje veće uporište bio Karkemiš.³¹ Mitani su pokrenuli zadnji pokušaj obnove svoje vlasti, na što su Hetiti ponovno došli na sirijski prostor i opsjeli Karkemiš. Poslije pada grada Hetiti su još par godina zauzimali posljednja mitanska uporišta.³² Šupilulijumašu I. se nakon smrti faraona Tutankamona otvorila mogućnost da jedan od njegovih sinova postane faraon, što je zahtijevala Tutankamonova udovica. Hetitski je vladar udovoljio njenoj želji i poslao joj svoga sina Zanzanu, ali je u međuvremenu došlo do promjene dinastije, a sam Zanzana je bio ubijen.³³ Nakon uništenja države Mitana, kako bi učvrstili svoju vlast, Hetiti su osnovali dva podkraljevstva na osvojenom prostoru, a njihova su središta bila u Alepu i Karkemišu. Uništenjem države Mitana stvoren je novi problem u vidu širenja Asirije čije je jačanje predstavljalo novu prijetnju.³⁴

Šupilulijumaša I. naslijedio je Muršili II. koji je uspio sačuvati teritorijalnu cjelovitost kraljevstva, iako su se vazalne države često bunile, a došlo je i do izbijanja kuge na početku njegove vladavine. Tokom vladavine Muršilija II. dolazilo je do pograničnih sukoba između Egipćana i Hetita. Vladavina Muršilijevog sina Muvatalija II. obilježena je ratom s Egiptom, koji je kulminirao drugom bitkom kod Kadeša, nakon koje su Hetiti uspjeli potisnuti Egipćane.³⁵ Muvatalija II. je naslijedio Hatušili III., ali se novi vladar prvo trebao izboriti za

³¹ T. Bryce, 2019, 84-86.

³² T. Bryce, 2019, 89.

³³ V. Zamarovsky, 1965, 253.

³⁴ T. Bryce, 2019, 90-91.

³⁵ V. Zamarovsky, 1965, 254.

svoje prijestolje, jer je došlo do građanskog rata između Hatušilija III. i njegovog ujaka Uri-Tešuba.³⁶

Nakon smrti Muvatalija II. popravili su se egipatsko-hetitski odnosi te su Hatušili III. i Ramzes II. dogovorili vječni mir i prijateljstvo. Hetiti i Egipćani su bili svjesni rastuće snage Asirije čija je nagla ekspanzija mogla potencijalno ugroziti obje civilizacije, stoga je bilo nužno da se uspostavi mir. Hetitski su kraljevi uspjeli sačuvati relativnu stabilnost, međutim, njihova je moć počela polagano opadati. Asirci su za vrijeme vladanja Tudhalije IV. uspjeli poraziti veliku hetitsku vojsku, što je bio jak udarac za Hetite. Pred kraj postojanja hetitske države često su se pojavljivale unutarnje pobune, što je bio znak slabljenja države, a dodatnu štetu su činile suše koje su smanjivale prinose i time dovodile do pojava gladi. Situacija je bila toliko ozbiljna da su Hetiti molili Egipćane da pričuvalu njihovu stoku kako ne bi pomrla radi nedostatka ispaše. Egipćani su pomagali Hetitima tako što su slali žito kojeg je bilo u Egiptu jer je Egipat imao stalan dotok vode u vidu Nila. Zadnji hetitski vladar bio je Šupilulijumaš II., za čije se vladavine dogodila invazija ratničke skupine poznate kao Narodi s mora. Narodi s mora nisu napali samo Hetite već su i Levant i Egipat bili napadnuti.³⁷ Neki od gradova na Levantu su bili uništeni, poput Ugarita koji više nikada nije obnovljen.³⁸ Hetitska se država raspala pod naletima osvajača koji su oko 1190. godine prije Krista uništili Hatušu. Postoji mogućnost da je i narod Kaška sudjelovao u rušenju Hetitskog kraljevstva, pošto se ovaj narod proširio na bivša hetitska područja poslije pada njihove države.³⁹ Nakon propasti kraljevstva hetitska kultura je nastavila živjeti još nekoliko stoljeća u malim državama poput Karkemiša i Alepa, dok ih nisu osvojili Asirci.⁴⁰

³⁶ T. Bryce, 2002, 108.

³⁷ A. B. Knapp, S. W. Manning, 2016, 120-122.

³⁸ A. B. Knapp, S. W. Manning, 2016, 128.

³⁹ C. Glatz, R. Matthews, 2005, 63.

⁴⁰ V. Zamarovsky, 1965, 257-261.

5. Pogled na rat

Kao što je vidljivo iz prethodnog poglavlja, velik dio hetitske povijesti koji je danas poznat odnosi se na povijest ratovanja Hetita s njihovim susjedima. Rat je bio uobičajeno stanje, pošto je brončano doba bilo razdoblje konstantnih sukoba, zbog čega su Hetiti bili često u ratu.⁴¹ Oni se po brutalnosti nisu previše razlikovali od ostalih civilizacija, iako su nakon osvajanja teritorija znali biti blaži prema pokorenim narodima, za razliku od na primjer Asiraca koji su svoju nadmoć potvrđivali masakrima poraženih neprijatelja. Dakako, u hetitskim izvorima spominju se rušenja gradova i uništavanje zemlje, ali nema hvaljenja o mučenju zarobljenika kao što je bio slučaj u Asiraca.⁴² Ovakvo je ponašanje imalo praktičnu svrhu jer je umirivalo osvojeno područje tako što se hetitski kralj prikazao kao dobar i milostiv vladar, a ne kao zločinac.⁴³ Vladar Hetita je ujedno bio i vrhovni vojni zapovjednik, koji je u većini slučajeva sam bio na čelu vojnih kampanja.⁴⁴ Posljedice rata prema pokorenim neprijateljima ovisile su i o karakteru vladara, na primjer Hatušili I. se ponosio svojim uspjesima u ratu i uništavanjem neprijatelja, dok je dio kasnijih vladara isticao postizanje mira i izbjegavanje ratnog sukoba.⁴⁵

Prostor na kojem su boravili Hetiti nije bio geografski zaštićen kao primjerice Egipat pa su oni trebali jaku vojsku da bi se obranili. Prilikom svake promjene na prijestolju Hetitski su kraljevi svojim susjedima morali pokazivati svoju snagu. Uzroci rata bili su različiti, iako je onaj najčešći bio da su hetitski kraljevi, kao i drugi bliskoistočni vladari, željeli širiti svoju državu i njen politički i ekonomski utjecaj, što se moglo postići primjenom vojne sile. Na pohode protiv susjednih država hetitski su se vladari najčešće odlučivali kad bi uspjeli uspostaviti stabilnu vlast u vlastitoj zemlji.⁴⁶ Prema proklamaciji kralja Telipinua ideal je bio stvoriti granicu koja

⁴¹ T. Bryce, 2004, 100.

⁴² V. Korošec, 1963, 165.

⁴³ T. Bryce, 2004, 98–99.

⁴⁴ T. Bryce, 2004, 29.

⁴⁵ T. Bryce, 2004, 100.

⁴⁶ V. Korošec, 1963, 159.

je određena morem.⁴⁷ Hetiti su se osim protiv stranih neprijatelja borili i protiv pobunjenih saveznika i odmetnutih podanika,⁴⁸ a kroz hetitsku povijest dogodilo se nekoliko unutarnjih sukoba koji su uzrokovali slabljenje države.⁴⁹

Hetitski se kraljevi nisu prikazivali kao napadači, već su stvarali sliku o sebi kao ugroženoj ili oštećenoj strani u sukobu, stoga su svoje djelovanje predstavljali kao reakciju na neprijateljsko ponašanje drugog političkog subjekta, bilo svog vazala ili vladara druge zemlje, pa je javnosti rat predstavljen kao način održanja mira. Važnost kralja kao ratnog vođe očituje se u tome da je među svojim titulama imao i jednu koja se u originalu čita UR.SAG, a označavala je ratnika ili heroja.⁵⁰ Kroz svoje ratne uspjehe kraljevi su pokušavali nadmašiti svoje prethodnike, a kako bi si osigurali božansku zaštitu prije pohoda su zazivali bogove, za koje su vjerovali da ih prate na putu.⁵¹ Osim toga prema hetitskom vjerovanju kraljevi nisu imali samo božju zaštitu, već su bili i poslanici bogova na zemlji koji bi po smrti dobili božanski status, te im je to davalo legitimitet da osim vođenja vojske budu i najviši sudci i svećenici u svojoj državi.⁵²

Odluku o cilju rata je donosio vladar, a kako je on osobno vodio pohode znao je dugo izbjivati iz prijestolnice. Vladar je sa sobom u rat znao voditi svoje nasljednike ili im povjeriti dio vojske, čime se osiguravalo da će budući kralj biti sposoban naslijediti i voditi kraljevstvo.⁵³ Po završetku ratnih djelovanja, ukoliko nije sve bilo riješeno, kraljevi bi se okretali diplomaciji, te bi u korespondenciji s drugim vladarima krojili nove granice ili ugovarali novi mir i saveze, pri čemu su nastojali izvući što veću korist za sebe.⁵⁴

⁴⁷ C. Glatz, 2020, 37.

⁴⁸ T. Bryce, 2004, 99.

⁴⁹ T. Bryce, 2002, 108-109.

⁵⁰ T. Bilgin, 2018, 18.

⁵¹ T. Bryce, 2004, 100. – 101.

⁵² T. Bilgin, 2018, 17.

⁵³ T. Bilgin, 2018, 33.

⁵⁴ M. Yamada, 2011, 217.

Glavni motiv za pokretanje rata za vrijeme ranih hetitskih vladara bila je pljačka, a ne širenje teritorija, kao što je bio slučaj u kasnijih vladara.⁵⁵ Naime kraljevstvo je imalo velike koristi od ratova pošto su oni bili dobar izvor prihoda, bilo pomoću pljačke ili nametanja danaka pokorenom teritoriju. Osim toga, ratovi su služili kao prevencija pljački od strane susjeda, pošto je napadanje susjednih teritorija dovodilo do smanjenja mogućnosti dotičnih naroda da napadnu Hetite. Uz to osvajanjem novih teritorija osiguravali su se novi izvori sirovina i hrane. Tijekom ratnih kampanja Hetiti su dolazili u dodir s drugim narodima pa su preuzimali njihova dostignuća i primjenjivali ih u vlastitom društvu. Ratovi su bili i izvor nove radne snage u vidu ratnih zarobljenika, koji su služili najčešće kao robovi, ali su ponekad bili poslani kao kolonisti u zapuštene predjele kraljevstva, a ima i slučajeva kada su zarobljenici bili razmjenjivani za domaće životinje.⁵⁶ Hetitski su se kraljevi koristili resursima skupljenim u ratovima kako bi osigurali poslušnost svojih podanika tako što su ih nagrađivali dijelom ratnog plijena.⁵⁷

6. Zapovjedništvo

Kao što je već spomenuto, na vrhu vojne hijerarhije u hetitskoj vojsci bili su kraljevi koji, iako su sudjelovali u pohodima, gotovo nikada nisu ulazili u borbu, već su sa sigurnog mjesta nadgledali bojišnicu. Sukladno tome, koliko je poznato nijedan hetitski vladar nije poginuo u bitci. Izbjegavajući sukob osiguravali su i stabilnost kraljevstva pošto je svaka smrt vladara mogla potaknuti nemire.⁵⁸

Kao budući nasljednici prinčevi su imali važnu ulogu u vojsci, koja ih je pripremala za njihovu vladavinu. Oni bi u rat odlazili vrlo mladi kako bi stekli potrebno iskustvo u slučaju da se nešto

⁵⁵ C. Glatz, 2020, 38.

⁵⁶ C. Glatz, R. Matthews, 2005, 54.

⁵⁷ T. Bryce, 2004, 99–101.

⁵⁸ T. Bryce, 2002, 109.

dogodi njihovom ocu (i/ili starijoj braći).⁵⁹ Na svoje prve pohode su išli u ranim tinejdžerskim godinama pa je tako budući kralj Tudhalija IV. sudjelovao u ratu s dvanaest godina, dok se u ulozi zapovjednika vojske našao sa svega četrnaest godina.⁶⁰

U vojnoj hijerarhiji postojalo je više razina vojnih dužnosnika, od kojih su neki mogli samostalno voditi pohode, osobito u situacijama kada se ratovalo na više mjesta, a njihova se važnost iskazivala u broju vojnika koje su imali pod svojim zapovjedništvom. Kada bi časnik dobio kraljevo odobrenje za vođenje vojske, dobio bi i ograničenu slobodu odlučivanja o ratnim pitanjima. Prilikom povratka iz rata zapovjednici su trebali kralju predstaviti opsežan izvještaj o svome djelovanju, a ako su počinili greške tokom rata mogli su biti kažnjeni.⁶¹

Hetiti nisu strogo odvajali vojne od civilnih dužnosti stoga su obaveze hetitskih dužnosnika obuhvaćale vojne i civilne poslove. Danas je iz izvora poznato više upravnih funkcija koje su u svom krugu djelovanja imale primarno vojne poslove, među njima su: GAL GEŠTIN, GAL MEŠEDI, GAL UKU.UŠ, GAL/UGLA KUŠ i UGLA NIMGIR.ERIN MEŠ. Sve ove pozicije bile su namijenjene najvišem sloju hetitskog društva, a neke od njih redovno su pripadale široj kraljevskoj obitelji. Krvna povezanost s vladarom koja je bila važan kriterij za obnašanje visokih dužnosti počela je gubiti na važnosti pred kraj postojanja Hetitskog kraljevstva pa su važne državne funkcije obnašali ljudi koji nisu bili kraljevi rođaci. Jedan od razloga za takav okret je tendencija kasnijih kraljeva da smanje utjecaj svoje rodbine na njihovu vladavinu.⁶² Osim ovih funkcija poznato je još nekoliko viših dužnosničkih titula koje se dovode u vezu s vojnim obavezama, a to su: GAL KARTTAPI, GAL SIPA, GAL NA.GAD i antuwašalli. Riječ GAL koja se nalazi u ovim titulama označava pridjev veliki.⁶³

⁵⁹ T. Bryce, 2007, 8.

⁶⁰ T. Bryce, 2002, 109.

⁶¹ T. Bryce, 2007, 9.

⁶² C. Mora, 2015, 21.

⁶³ T. Bilgin, 2018, 345-346.

GAL GEŠTIN je titula za koju se pretpostavlja da je nastala i prije osnutka hetitske države, u prijevodu znači gospodar vina, a poznato je devetnaest osoba za koje se smatra da su obnašali ovu dužnost. GAL GEŠTIN-i se u popisima sudionika događaja na dvoru navode odmah iza članova kraljevske obitelji, što govori o njihovom vrlo visokom statusu u društvu. Pretpostavlja se da su nosioci titule GAL MEŠEDI i GAL GEŠTIN bili uz vladara najvažniji zapovjednici hetitske vojske te su u vojsci imali jednak autoritet (na primjer GAL GEŠTIN je mogao samostalno upravljati većim brojem vojnika i voditi ih na pohode).⁶⁴

GAL MEŠEDI je titula koja je uglavnom bila namijenjena bratu hetitskog vladara te su time nosioci ove titule bili prvi do kraljeva po autoritetu. Nosioci ove titule bili su zapovjednici polovice kraljeve osobne straže, a sama titula se datira u početke hetitske države.⁶⁵ GAL MEŠEDI je brigu o kraljevoj sigurnosti dijelio sa „zlatnim kopljanikom“, koji je zapovijedao s drugom polovicom kraljevih tjelohranitelja.⁶⁶ Danas je poznato trinaest osoba koje su nosile titulu GAL MEŠEDI, a o njihovom djelovanju u ratovima i pripremama za iste postoje mnogobrojni dokazi, koji upućuju na to da su bili najviši zapovjednici do kralja, odnosno oni su vodili krila vojske dok je glavninom zapovijedao kralj. Osim toga, pretpostavlja se da su i sami vodili pohode bez kraljeve nazočnosti, a kada nisu bili u pohodima vodili su brigu o suzbijanju krijumčarenja, sigurnosti putova i čuvanju zaliha.⁶⁷ Kao zapovjednici kraljeve osobne straže bili su nadređeni elitno uvježbanim ratnicima koji su kao glavno naoružanje imali koplja, a ponekad i batinu. U jednom trenutku kralja je štitilo najviše dvanaest čuvara, koji nisu bili cijeli dan oko kralja, već bi mijenjali smjene s drugom grupom tjelohranitelja.⁶⁸ Kako su

⁶⁴ T. Bilgin, 2018, 134-136.

⁶⁵ T. Bilgin, 2018, 97-98.

⁶⁶ T. Bryce, 2007, 48.

⁶⁷ T. Bilgin, 2018, 112-114.

⁶⁸ T. Bryce, 2004, 21-23.

imali iznimno veliku moć GAL MEŠEDI su bili potencijalno opasni za monarhiju pošto su se mogli pobuniti protiv vladara ili utjecati na izbor novog kralja.⁶⁹

GAL UKU.UŠ je titula čiji se najstariji spomen datira za vladavine Muršilija II., pri čemu su ovu titulu istovremeno nosila dva dužnosnika. Sveukupno je potvrđeno šest osoba koje su nosile ovu titulu, od kojih su četiri bile dijelom kraljevske obitelji. GAL UKU.UŠ je u dokumentima na kojima se navode visoki zapovjednici bio spominjan ispred ili iza GAL GEŠTN-a i GAL/UGLA KUŠ-a, što dovodi do zaključka da su po važnosti bili otprilike jednaki. Pretpostavlja se da su postrojbe kojima je zapovijedao GAL UKU.UŠ bile dio redovne stajaće vojske. Brinuli su se i o zarobljenicima, na što bi ukazivao jedan dokument u kojem je anonimnom GAL UKU.UŠ-u naređeno da u Hatušu dovede grupu civila zarobljenih u ratu.⁷⁰

GAL/UGLA KUŠ su titule čiji su nosioci bili među višim časnicima hetitske vojske. Obje imaju isto značenje s time da je UGLA KUŠ starija, dok se GAL KUŠ prvi put spominje za vrijeme vladanja kralja Telipinua, iako je prva verzija i dalje ostala u upotrebi. U izvorima je zabilježeno osamnaest imena koja se povezuju s ovim naslovima, a postoje slučajevi u kojima je potvrđeno da su dvije osobe nosile ove titule istovremeno, pri čemu je za pojedine osobe potvrđeno da su bili pripadnici kraljevske obitelji. Ove se titule često dovode u vezu s ratnim kočijama jer se spominju u tom kontekstu u izvorima, a i sama titula se može prevesti kao „nadzornik zlatnih ratnika na kočijama“.⁷¹ Međutim, smatra se kako nosioci ovih titula nisu upravljali samo ratnim kočijama, već većim miješanim vojnim postrojbama. Osim vojnih djelovanja u ratu bavili su se pripremama, treningom postrojbi, čuvanjem žetve, hvatanjem bjegunaca i razmjenama zarobljenika.⁷²

⁶⁹ S. R. Bin-Nun 1973, 8.

⁷⁰ T. Bilgin, 2018, 228-231.

⁷¹ T. Bilgin, 2018, 216-217. Riječ UGLA u titulama se može prevesti kao nadzornik.

⁷² T. Bilgin, 2018, 217-219.

UGLA NIMGIR.ERIN MEŠ bila je titula namijenjena visokim dužnosnicima i iako nije imala pridjev GAL po važnosti je bila jača od dijela funkcija GAL ranga, pri čemu je moguće da je izvedena iz titule GAL LÚ.MEŠ NIMGIR. Ova se titula može prevesti na dva načina: „nadzornik vojnih glasnika“ i „nadzornik vojnih inspektora“, pri čemu UGLA označava rukovodioca ureda. UGLA NIMGIR.ERIN MEŠ se prvi put spominje za vrijeme vladanja kralja Telipinua, a prestaje se upotrebljavati pred kraj postojanja hetitske države.⁷³ Sveukupno je poznato četvero nositelja ove titule od kojih se u izvorima najviše spominje Kašu.⁷⁴ On je imao središte u Tapiki koje se nalazilo na sjevernoj hetitskoj granici, a njegova primarna zadaća bila je sprečavanje upada naroda Kaška na hetitski prostor i vođenje odmazdi. Kao visoki dužnosnik uz vladarevo odobrenje mogao je voditi mirovne pregovore s neprijateljima. U svom krugu djelovanja UGLA NIMGIR.ERIN MEŠ vodio je i brigu o raspodjeli živežnih namirnica i osiguravanju materijala za održavanje i izgradnju mostova.⁷⁵

Zapovjednici koji su potjecali iz redova hetitske aristokracije, primarno veleposjednika, nisu bili stalni vojnici, već je njima rat bio sezonski posao, što znači da su služili u vojsci dok su trajali pohodi, od proljeća do jeseni. Njihov odnos s državom je bio dvojak, veleposjednik je uz sebe trebao unovačiti određen broj vojnika sa svojeg imanja, što je popunjavalo redove vojske, a država je njemu davala zemljišta i dio ratnog plijena.⁷⁶

Niži časnici hetitske vojske nosili su titule poput "uglednik" i "gospodin", što je bila najniža titula. Oni su potjecali iz redova stalne vojske i nižeg plemstva, a pod svojim zapovjedništvom su imali, ovisno o značaju, od deset do sto ratnika.⁷⁷ Prilikom ulaska u vojsku prolazili su ceremoniju u kojoj su polagali zakletvu vladaru, a koja je završavala prokletstvom. Prema tom

⁷³ T. Bilgin, 2018, 292-293.

⁷⁴ T. Bilgin, 2018, 298-299.

⁷⁵ T. Bilgin, 2018, 295-296.

⁷⁶ T. Bryce, 2019, 170.

⁷⁷ T. Bryce, 2007, 9-11.

prokletstvu onaj koji bi se ogriješio o vladarsku obitelj kao i svi njegovi podređeni trebali su postati žene.⁷⁸

7. Brojnost vojske, rizici pohoda i logistika

Jedan od najvažnijih elemenata tokom vođenja rata svakako je brojnost vojnika, što je za Hetite bio velik problem pošto je prostor njihove države bio slabo naseljen (zbog lošeg terena, rata i/ili bolesti), pa su mogli mobilizirati ograničen broj vojnika. Prilikom vođenja većih kampanja van prostora svoje države hetitska bi vojska brojila oko 10.000 ljudi, iako je u posebnim okolnostima broj vojnika mogao biti i veći (na primjer, prema izvorima, prije bitke kod Kadeša kralj Muvatali II predvodio je vojsku od oko 47.000 ratnika). Hetitska se vojska nadopunjavala pomoću pomoćnih savezničkih jedinica koje su slale vazalne države i pomoću plaćenika. Međutim, problem svakog pohoda bio je u tome što bi mobilizacija vojnika razrijedila snage koje su bile određene za obranu matičnog teritorija, što su neprijatelji Hetita često iskorištavali tako da bi vladari pri povratku iz pohoda morali gušiti pobune ili istjerivati strane napadače iz svoje zemlje.⁷⁹ Kako bi potvrdili svoju moć i prevenirali pobune hetitski bi kraljevi redovno poslije završetka pohoda krenuli na turneju po svom kraljevstvu.⁸⁰

Prilikom rata s Egiptom, koji je kulminirao bitkom kod Kadeša, kralj Muvatali II. je bio svjestan opasnosti koja je prijetila njegovoj domovini, stoga se pretpostavlja da je u njoj ostavio oko 10.000 do 15.000 vojnika. Oni koji su ostali nisu bili elitni ratnici već pričuvna vojna snaga sastavljena od poljoprivrednika koji su prošli određenu pripremu te su mogli na brzinu biti mobilizirani u slučaju potrebe. Prema procjenama, sveukupni broj hetitskih vojnika prije bitke

⁷⁸ T. Bryce, 2002, 113.

⁷⁹ T. Bryce, 2004, 101-102.

⁸⁰ W. R. Stephens Jr., 1979, 47.

kod Kadeša iznosio je od 50.000 do 55.000 ne računajući vojnike iz savezničkih zemalja i moguće plaćenike.⁸¹

Slično kao i druge predmoderne civilizacije Hetiti nisu u rat išli tijekom zime, već je ratna sezona počinjala s proljećem, a završavala s ranom jeseni. Kako je glavni izvor hrane bila poljoprivreda takav način vođenja rata je stvarao problem pošto se većina radova na zemlji poklapala sa sezonom rata, a vojnik u pohodu ne može proizvoditi hranu. Zbog toga su hetitski vladari morali dobro procijeniti prednosti i mane svakog pohoda jer iako su oni mogli donijeti velika bogatstva u isto vrijeme povećavala se i mogućnost pojave gladi i nemira.⁸²

Hetiti su problem opskrbe vojske živežnim namirnicama u pohodima rješavali na dva načina. Prvi je bio iskorištavanje resursa lokalnih ljudi na područjima kojima su prolazili, a drugi je bio prevoženje živežnih namirnica osobito brašna i opreme iz njihove domovine. Prvi izvor hrane je bio nesiguran jer je ovisio o resursima kojima su lokalni stanovnici raspolagali. Hetiti su savezničkim državama ponekad nadoknađivali štetu koju je činila njihova vojska, međutim, neutralne države nisu dobivale nikakvu nadoknadu.⁸³ Osobito problematično je bilo pitanje opskrbe vodom, posebno ljeti, zbog toga što su područja sjeverne Sirije i središnje Male Azije siromašna ovim resursom. Ovi problemi su bili jasni Hetitima zbog čega su pažljivo morali birati rute za prolaz njihove vojske. Za drugi način opskrbe Hetiti su formirali karavane s tovarnim životinjama. Koristili su se magarcima i zaprežnim kolima koja su primarno pogonili pomoću goveda, a rjeđe konjima. Opskrbne karavane su se opskrbljivale iz zapečaćenih kuća, objekata u kojima su Hetiti preventivno skladištili živežne namirnice. Ovi su objekti bili raspoređeni po putevima kojima se koristila hetitska vojska, bilo na matičnom teritoriju bilo u vazalnim državama.⁸⁴ Za opskrbu garnizona stacioniranih na matičnom teritoriju služili su se

⁸¹ T. Bryce, 2019, 168-169.

⁸² T. Bryce, 2004, 102.

⁸³ T. Bryce, 2019, 177.

⁸⁴ T. Bryce, 2019, 176.

resursima stanovništva iz okoline, a također su koristili isti princip za opskrbu pokretne vojske na svom teritoriju.⁸⁵

Prilikom povratka s pohoda vojska je uobičajeno bila dosta sporija nego prilikom kretanja u rat. Glavni razlog za to je bio ratni plijen, koji se sastojao od materijalnih dobara, stoke i zarobljenika. Ratni zarobljenici često su brojili više tisuća žena, djece i muškaraca, koje je sve trebalo hraniti, a to se odnosilo također i na opljačkanu stoku. Ponekad bi ratni zarobljenici bili sakaćeni, a poznat je primjer osljepljivanja zarobljenika namijenjenih za rad.⁸⁶ Problem bjegunaca je riješen tako što su prijetili drugim državama da im ne daju utočište, dok su sa svojim vazalima imali ugovore prema kojima su ih oni morali izručiti Hetitima, u slučaju da ih uhvate.⁸⁷

8. Vojni ustroj

Središte hetitske vojske bili su profesionalni vojnici koji su bili u službi tokom cijele godine. Ovaj tip vojnika najviše se novačio od domaćih mladića koji su po odabiru dužnosnika bili poslani na obuku. Regruti su zatim dolazili iz vazalnih država koje su bile obavezne poslati određeni broj vojnika Hetitskoj državi kao danak, dok je manji broj regruta dolazio iz redova ratnih zarobljenika. Ponekad su vazalne države bile izuzete od davanja vojnika, međutim, zbog te povlastice su trebale dati nešto zauzvrat, tako je jednom prilikom u zamjenu za vojsku kraljevstvo Ugarit Hetitima poslalo 50 mina zlata.⁸⁸ Ukoliko vazali nisu dosegli kvotu vojnika koju su bili dužni poslati Hetitima bili bi kažnjeni.⁸⁹ Stalni vojnici su živjeli u vojarnama, a na ratnu dužnost su kretali odmah po dojavi, međutim, oni nisu imali samo vojnu svrhu, već su

⁸⁵ J. G. Macqueen, 2010, 57.

⁸⁶ C. Glatz, R. Matthews, 2005, 54.

⁸⁷ T. Bryce, 2019, 177.

⁸⁸ V. Korošec, 1963, 164.

⁸⁹ C. Glatz, R. Matthews, 2005, 54.

obavljali i ono što bi se danas moglo svrstati pod policijsku djelatnost.⁹⁰ Mali dio stalnih vojnika bio je odabran za vladarevu osobnu stražu, u kojoj su obavljali različite dužnosti od čuvanja dvora do sudjelovanja u ceremonijama. Vladareva straža je imala točno određenu hijerarhiju i protokole koji su određivali ponašanje vojnika u detalje, čak su imali poseban protokol za obavljanje nužde.⁹¹ Osim za štíćenje vladara korišteni su i za potrebe pratnje i zaštite važnih uglednika poput članova vladarske obitelji, ali i vrijednih tereta koji su bili u vladarevom vlasništvu.⁹² Kada nisu ratovali sudjelovali su u provođenju javnih radova poput gradnje i održavanja utvrđenja, cesta i javnih objekata. Raspored vojnika u jedinicama određivao se prema regiji iz koje su bili unovačeni tako da su u jednoj jedinici svi vojnici bili sa istog prostora, a to se odnosilo i na zapovjednika jedinice.⁹³

Problem s odredima stalne vojske koje su činili vojnici koji nisu bili etnički Hetiti bio je u tome što su znali izazvati pobune, međutim, koristi za hetitsku državu su bile veće od mogućih gubitaka. Hetiti su čak imali jedinice sastavljene od naroda s kojima su ranije vodili borbe, poput onih popunjenih od naroda Kaška. Održavanje vjernosti takvih jedinica Hetiti su provodili pomoću sustava nadziranja i ograničenja kretanja za određene odrede. Pretpostavlja se da je za vrijeme najvišeg uzleta hetitske države broj stalnih vojnika dostizao oko 10.000 ljudi.⁹⁴

Ipak, kao što je prije navedeno, redovni vojnici činili su manji dio vojske, dok je većina vojske bila sastavljena od sezonskih ratnika, čiji primarni izvor egzistencije nije bio rat. Ovim sezonskim ratnicima rat je bio obaveza koju su morali ispuniti u sklopu zemljoposjedničkog sustava, jer je vladar tražio od veleposjednika da sa sobom povede određen broj seljaka-ratnika.

⁹⁰ J. G. Macqueen, 2010, 56.

⁹¹ N. Charekishvili, 2021, 239-240.

⁹² T. Bryce, 2007, 48-49.

⁹³ T. Bryce, 2019, 169.

⁹⁴ T. Bryce, 2007, 12-13.

Plaću za sudjelovanje u ratu dobivali su ovisno o učinku vojske, točnije o skupljenom ratnom plijenu iz kojeg su dobivali nagradu za obavljeni posao.⁹⁵

Hetiti su imali kategoriju vojnika koja je bila nešto između stalnih profesionalnih vojnika i unovačenih civila, a ti su vojnici u hetitskim izvorima poznati pod nazivom LÚGIŠTUKUL, što znači čovjek od oružja. Prema današnjim kriterijima oni su bili nešto poput rezervista, bolje trenirani nego unovačeni civili, ali ne u stalnoj službi. Vojne dužnosti su obavljali po potrebi države. Za razliku od stalne vojske oni su živjeli od zemlje koju su dobivali za vojnu službu, a mogli su imati normalni obiteljski život. Država je imala koristi od njih jer su se sami brinuli o svojoj prehrani, međutim, s obzirom na podudarnost radova u polju i sezone rata oni često nisu mogli obavljati poljoprivredne poslove nužne za vlastito uzdržavanje. Ovi vojnici su bili značajni u starijim periodima hetitske države, ali su s vremenom izgubili na važnosti.⁹⁶

Plaćenici su bili povremena popuna hetitske vojske, na koje su se Hetiti oslanjali prilikom sukoba s jačim neprijateljima poput Egipta. Hetitski ih izvori ne spominju, međutim, u egipatskim zapisima o bitci kod Kadeša spominje se sudjelovanje stranih plaćenika u hetitskoj vojsci, odnosno navodi se kako su Hetiti stranim neovisnim državama platili u srebru da se bore uz njih.⁹⁷

Veliku većinu Hetitske vojske činili su pješaci, dok je ostatak otpadao uglavnom na konjicu, odnosno ratnike u bojnim kočijama koje su se primarno koristile na ravnim i otvorenim terenima. Uobičajeni odnos pješaka i ratnika na kočijama je bio oko 90% u korist pješaka, međutim, prilikom bitke kod Kadeša taj je nesrazmjer bio nešto manji. Kako je pješaka bilo najviše oni su činili jezgru vojske i sukobljavali su se direktno s neprijateljskim formacijama, dok su ratnici na kočijama napadali neprijateljske formacije s boka ili leđa. Potonju grupu

⁹⁵ J. G. Macqueen, 2010, 57.

⁹⁶ T. Bryce, 2007, 14-15.

⁹⁷ T. Bryce, 2007, 15.

vojnika su primarno činili predstavnici hetitske aristokracije.⁹⁸ Kako bi bili učinkoviti u boju, posade kočija su bile podvrgnute treningu kojeg su nadgledali vojni časnici.⁹⁹ Moguće je da su Hetiti u sastavu svoje vojske imali i mali broj konjanika, koji su prenosili poruke i vodili izviđanja, a također postoji mogućnost da su oni povremeno sudjelovali i u bojnim djelovanjima.¹⁰⁰

9. Disciplina

Sve su grane hetitske vojske pristupale nekoj vrsti treninga. Vježbala se pojedinačna snaga kako bi vojnici mogli obaviti zadatke koji su tražili veliku fizičku snagu, ali i skupni zadatci kako bi ih mogli obaviti na bojištu kada je to bilo potrebno. Trenirala se i mentalna snaga vojnika kako bi oni ostali prisebni i izvršavali dane im zapovjedi u iznimno teškim situacijama.¹⁰¹ Čak su se i životinje spremale za rat, pa su tako konji koji su vukli ratne kočije bili uvježbavani kako bi mogli postići što veću brzinu i prevaliti što veću udaljenost.¹⁰²

Održavanje discipline nužno je za svaku vojsku pa ni hetitska nije bila iznimka. Disciplina u hetitskoj vojsci bila je oštra, kako bi se održala fizička i mentalna sprema vojnika. Hetiti su bili osobito oštri po pitanju dezerterstva i nepoštivanja zapovjedi nadređenih. Kada bi vojnici bio osumnjičen za dezerterstvo bio bi uhićen i doveden pred vladara na suđenje, a ukoliko bi bio proglašen krivim kazna je bila prvo javno sramoćenje oblačenjem vojnika u žensku odjeću, a zatim i smaknuće. Vojnik je bio dužan prijaviti moguću nelojalnost svog zapovjednika ili suboraca, u suprotnome bi mu prijetila smrtna kazna. Ni viši zapovjednici nisu bili imuni na teške kazne poput smaknuća u slučaju neizvršavanja njihovih obveza. Tako je na primjer

⁹⁸ T. Bryce, 2019, 170.

⁹⁹ T. Bryce, 2007, 27.

¹⁰⁰ T. Bryce, 2002, 111.

¹⁰¹ T. Bryce, 2007, 28.

¹⁰² T. Bryce, 2002, 112.

sačuvano jedno pismo vladara, u kojem on prijeti dvojici svojih zapovjednika da će ih dati oslijepiti ukoliko ne dođu pred njega jer nisu izvršili dane im zapovijedi.¹⁰³

10. Odjeća i oklop

Kako su izgledali hetitski vojnici poznato je iz egipatskih i hetitskih izvora. Najpoznatiji hetitski prikaz ratnika je reljef boga identificiranog kao Šaruma, koji se nalazi na Kraljevskim vratima Hatuše. Bog je prikazan bos, u suknji, a moguće je ureze na prsima reljefa interpretirati kao tkaninu ili oklop. Na glavi bog ratnik ima visoku kacigu s pokrivalom za uši i vrat, za koju se pretpostavlja da je bila napravljena od kože, a uz to je također imala i veliku perjanicu kao ukras. Kosa boga ratnika prikazana je kao duga i kovrčava, puštena po leđima. Ipak, vjerojatno su hetitski ratnici bili bolje opremljeni nego prikazani bog jer bi u suprotnom bili previše izloženi utjecajima okoline poput hladnoće ili kiše, ali i fizičkim ozljedama.¹⁰⁴

Hatuša je također bila mjesto nalaza još jednog prikaza ratnika koji se datira oko 1400. godine prije Krista, iako nije sigurno je li ovaj ratnik Hetit ili je možda njihov neprijatelj.¹⁰⁵ Navedeni prikaz je urezan na unutrašnju stjenku keramičke posude koja je fragmentirana pa je i stoga prikaz necjelovit, odnosno sačuvani su glava i torzo ratnika. Glava je zaštićena kacigom koja ima pokrivalo za uši i vrat, na kacigi se nalazi i perjanica, kao što je slučaj i sa reljefom boga na Kraljevskim vratima, međutim, kaciga na ovom prikazu je dosta detaljnija i ukrašenija geometrijskim linijama i dodatcima. Na ovoj kacigi su tako prikazana dva dodatka, kresta u obliku broja 9 na vrhu i izbočina koja nalikuje životinjskom rogu na prednjoj strani kacige. Prsa ratnika su prekrivena prslukom koji je vjerojatno bio izrađen od kože, a na njemu su prikazane kružnice koje su mogu interpretirati kao dekoracija ili kao metalni prstenovi zašiveni za prsluk,

¹⁰³ T. Bryce, 2019, 175.

¹⁰⁴ T. Bryce, 2007, 15-17.

¹⁰⁵ J. G. Macqueen, 2010, 63.

koji bi u tom slučaju imali zaštitnu funkciju. Prsluk se odijevao preko košulje s rukavima koji su dosežali do lakata, iako je moguće da u ovom slučaju nije riječ o košulji, već da se radi o oklopu načinjenom od metalnih ljustica.¹⁰⁶ Oklopi načinjeni od metalnih ljustica ušivenih u odjeću su u ponekim slučajevima pokrivali 3/4 tijela, od vrata do koljena,¹⁰⁷ a nalazi oklopa potvrđeni su u Hattuši, Alaca Höyük i Maşat Höyük.¹⁰⁸

Hetitska se vojna odjeća razlikovala ovisno o klimi i prostoru na kojem su se nalazili. To potvrđuju i egipatski prikazi bitke kod Kadeša na kojima su Hetiti nosili duge ogrtače od vrata do gležnjeva, što se ne pojavljuje u drugim izvorima. Takvi su ogrtači služili kao zaštita od sunca i vjetrova, a prilikom sukoba s neprijateljem ostavljali su se sa strane kako ne bi smetali u toku bitke.¹⁰⁹ Razlike u odjeći običnih vojnika i zapovjednika nisu bile pretjerano velike, pa se zapovjednici nisu previše isticali. Moguće je da su među hetitskom vojskom postojale razlike u odjeći ovisno o porijeklu, regiji odakle su vojnici dolazili, kao i jedinici u kojoj su služili, što je bilo korisno u borbi.¹¹⁰ Prepoznatljiv dio izgleda hetitskog ratnika bila je njegova kosa, koja je bila duga i uglavnom skupljena u rep ili ispletena u pletenice, a Ramzes II. je hetitske vojnike zbog njihove kose nazivao ženama ratnicima.¹¹¹

Suprotno od prikaza boga ratnika iz Hattuše hetitski ratnici nisu bili bos, već su nosili obuću prilagođenu za duge marševe. Planinski prostor Male Azije i pustinjski prostor Sirije tražili su dobru obuću koja je štitila noge vojnika, pa su stoga oni nosili kožne čizme koje su im omogućavale da normalno hodaju po lošem terenu. Prilikom marša u vojnom poretku Hetiti nisu nosili punu ratnu opremu, već su nastojali na sebi imati što je moguće lakšu nošnju kako se ne bi preopterećivali i kako bi bili brži. Oprema poput oklopa u toplijem dijelu godine, kada

¹⁰⁶ T. Bryce, 2007, 16.

¹⁰⁷ J. G. Macqueen, 2010, 63.

¹⁰⁸ K. Aslihan Yener, 1995, 102.

¹⁰⁹ J. G. Macqueen, 2010, 64.

¹¹⁰ T. Bryce, 2007, 18.

¹¹¹ N. Fields, 2006, 20.

su se odvijale kampanje, samo bi umarala vojnika i povećavala ionako često jaku vrućinu koja je mogla uzrokovati za život opasna stanja poput sunčanice ili toplinskog udara. Sukladno tome Hetiti su se za boj opremali tek kada bi došli u blizinu neprijatelja.¹¹²

Hetiti su imali i drugu defanzivnu opremu, poput štitova. Prikazi štitova nalaze se u egipatskim izvorima, te su prema njima imali oblik broja osam. Osim štitova nalik broju osam Egipćani su hetitske štitove prikazivali i kao pravokutnike, što je vidljivo na reljefima hrama u Abidu.¹¹³ Štitovi nalik broju osam bili su izrađeni od kože koja se navlačila na okvir od drveta. Egipćani su te štitove prikazali dosta malenima, međutim, oni su najvjerojatnije bili veliki kao i ondašnji čovjek.¹¹⁴ Okrugle štitove koristili su neo-Hetiti, a takvi su štitovi bili manji od onih nalik broju osam. Moguće je da su okrugli štitovi ušli u upotrebu u zadnjim desetljećima postojanja hetitske države.¹¹⁵

11. Oružje

Materijal za izradu metalnog oružja bila je bronca, slitina bakra i kositra. Kositar je trebalo uvoziti jer su se površinske zalihe ovog metala u Maloj Aziji do kraja brončanog doba u velikoj mjeri iscrpile. Željezo je bilo poznato Hetitima, ali iako ima bolja svojstva za izradu oružja od bronce ono se za tu svrhu nije koristilo. Primarni razlog za to je bio njegov manjak, odnosno željezo koje su Hetiti koristili bilo je meteorskog porijekla pa time i vrlo rijetko. Osim toga, tada nije bilo metalurških tehnika za masovniju proizvodnju željeznih predmeta što ih je činilo veoma skupima. Oružje načinjeno od željeza koristilo se za ceremonijalne svrhe ili za darove važnim osoba.¹¹⁶ Kao ukras na svoja sječiva Hetiti su znali gravirati motive božanstva, životinja

¹¹² T. Bryce, 2007, 17.

¹¹³ A. Spalinger, 2003, 178.

¹¹⁴ J. G. Macqueen, 2010, 64.

¹¹⁵ T. Bryce, 2007, 18. Termin neo-Hetiti se odnosi na populacije koje su nakon raspada Hetitskog kraljevstva uspostavili manje države u kojima su se nastavile hetitske tradicije.

¹¹⁶ T. Bryce, 2007, 19-20.

i ljudi. Postoje nalazi oružja na kojima su ugravirane riječi, koje navode kako su ona dana bogovima kao darovi pa se ona vjerojatno nisu koristila za rat, već su imala religijsko značenje.¹¹⁷

Hetitski pješaci mogli su imati više različitih oružja, koja su ovisila primarno o prostoru na kojemu su bili stacionirani, odnosno o terenu i opasnostima koje su vrebale na njemu. Ravni i otvoreni prostori poput sjeverne Sirije bili su dobar teren za upotrebu ratnih kočija, zbog čega su hetitski pješaci na tom prostoru uglavnom koristili duga koplja. Uz pomoć kopalja Hetiti bi razvili formacije slične falangama. Nasuprot tome, na brdskim prostorima Male Azije hetitski su se vojnici kao glavnim oružjem koristili mačevima zakrivljenim pri vrhu, zbog čega su djelomično nalikovali na srpove.¹¹⁸ Mač je u tom okruženju bio primjereniji zbog šuma kroz koje je vojska prolazila, odnosno u njima kopljanici nisu mogli razviti učinkovite formacije protiv napadača iz zasjede, dok su se mačevaoci mogli lakše služiti svojim oružjem na skučenom terenu.¹¹⁹

Nedaleko od Hatuše, u svetištu Yazilikaya, očuvan je reljef s povorkom od dvanaest bogova koji u rukama imaju mačeve zakrivljene pri vrhu. Hetiti uglavnom nisu koristili ravne mačeve pošto je kod njih postojala veća opasnost da puknu pod primjenom sile na sječivo. Zakrivljeni mačevi su se koristili kako bi sjekli protivnike, a rez se uglavnom zadavao izbočenim rubom oštrice. Hetitski su ratnici uvijek sa sobom nosili bodež, a jedan takav je prikazan na reljefu boga ratnika u Hatuši. Kada su bili u maršu ratnici su ostavljali svu opremu na karavanama koje su pratile vojsku, a jedino su bodež ostavljali zakačen za remen kako bi ga mogli lako izvaditi po potrebi. Bodeži su uobičajeno bili blago zakrivljeni, kao što prikazuje reljef boga ratnika, a služili su kao sekundarno oružje u borbi prsa o prsa.¹²⁰ Zbog različitih utjecaja sječiva su bila

¹¹⁷ K. Aslihan Yener, 1995, 102.

¹¹⁸ J. G. Macqueen, 2010, 59-61

¹¹⁹ T. Bryce, 2007, 19.

¹²⁰ T. Bryce, 2007, 19.

drugačija oblika ovisno o regiji odakle su potjecala. Drška mačeva ili bodeža uglavnom se izrađivala od drva ili kostiju, često je bila u obliku polumjeseca, a na svom kraju je nerijetko imala izrezbarenu životinjsku glavu kao dekoraciju. Ona se sa sječivom prvotno spajala zakovicama, ali u prvoj polovici drugog tisućljeća prije Krista počela se koristiti tehnika kojom se metal zabadao u dršku.¹²¹

Koplje je bilo višefunkcionalno oružje koje se najviše koristilo na otvorenom prostoru. Ono je bilo podjednako opasno za konje koji su vukli ratne kočije i za pješake, a po potrebi se moglo baciti. Dužina hetitskog koplja razlikovala se ovisno o ulozi, odnosno dulja koplja koja su nosili pješaci, a imala su namjenu zaustavljanja neprijateljskih konja, postizala su od 2.1 do 2.4 metra.¹²² Koplja koja su bila korištena na ratnim kočijama bila su nešto manja i imala su od 1.85, do 2.15 metara, a posvjedočena su i manja koplja koja su vjerojatno služila za bacanje na neprijatelje.¹²³ Vrh koplja bio je izrađen od bronce te se vezivao za drvenu motku uz pomoć konopa. Na drugom kraju koplja dodavan je brončani nasad koji je bio vezivan na isti način za drveni štap kao i vrh. Svrha tog nastavka bila je izbalansirati samo koplje, ali se isto tako mogao zabosti u zemlju kako bi se stvorio dodatni otpor u slučaju neprijateljskog juriša. Naime, tako zabodeno koplje prenosilo je silu udara na zemlju umjesto da otpor ovisi samo o snazi vojnika koji ga koristi.¹²⁴

Bojna sjekira bila je često oružje čija je primjena potvrđena po cijelom Hetitskom teritoriju. Ona je prisutna u dva najzastupljenija oblika čija je glavna razlika u spoju drške i sječiva. Jedan tip imao je već izrađenu rupu na metalnom dijelu u koju se umetala drška, a drugi se sastojao od ravnog sječiva koje se umetalo u sredinu drške. Kao i izrada mačeva, tako je i izrada bojnih sjekira podlijevala raznim utjecajima zbog čega se nalaze različite varijante, međutim, sjekira

¹²¹ J. G. Macqueen, 2010, 59-61.

¹²² T. Bryce, 2007, 19.

¹²³ A. Spalinger, 2003, 180-181.

¹²⁴ J. G. Macqueen, 2010, 59.

je bila korisna ne samo kao oružje, već se mogla koristiti i kao oruđe, posebno u drvodjelstvu. Bog ratnik na kraljevskim vratima u Hatuši prikazan je kako u desnoj ruci nosi sjekiru.¹²⁵

Lukom i strijelama koristili su se primarno lagano opremljeni pješaci, međutim, također su ga koristili i ratnici na kočijama, što se vidi na egipatskim prikazima. Strelice koje su se odapinjale iz lukova imale su brončani vrh koji se povezivao na štapić od trske ili drva, te su se spremale u tobolac kapaciteta oko dvadesetak strelica koji je bio napravljen od kore drveta ili kože. Hetitski luk bio je složen, odnosno kompozitni, što znači da je bio izrađivan povezivanjem drva i rogova životinja, a odlikovala ga je velika čvrstoća i snaga. Na umjetničkim prikazima takav je luk prikazivan s krajevima zakrivljenim u smjeru odapinjanja strelice ili pojednostavljeno kao trokut.¹²⁶

12. Ratne kočije i njihova posada

Kočije pokretane životinjskom snagom počeli su koristiti za rat Sumerani najkasnije u 27. stoljeću prije Krista. Prve ratne kočije bile su postavljene na četiri kola, a malo kasnije počele su se koristiti kočije s dva kotača. Njih su pokretali kopitari, ali nije sigurno koja se točno vrsta koristila. Sumerska ratna kola zbog svoje veličine i slabijih životinja koje su ih vukle, nisu postizala veliku brzinu, ali ona su bila tek prvi stadij u evoluciji.¹²⁷ Sljedeći stadij vjerojatno su izumili Hurijski tijekom srednjeg brončanog doba, a to je bila laka kočija koju su pokretali konji, forma iz koje se razvila hetitska ratna kočija.¹²⁸ Razlike između ranih sumerskih ratnih kočija i onih iz srednjeg brončanog doba bile su velike, stoga su potonje u potpunosti prevladale, one su bile puno lakše od sumerskih, a također su bile jednostavnije za manevriranje. Veću brzinu

¹²⁵ J. G. Macqueen, 2010, 61.

¹²⁶ J. G. Macqueen, 2010, 61-62.

¹²⁷ W. J. Hamblin, 2010, 132-135.

¹²⁸ J. G. Macqueen, 2010, 57.

je davao pogon na konje pa su tako kočije iz 17. st. pr. Kr. najvjerojatnije mogle postizati brzinu od oko 50km/h, što je bilo oko dva i pol puta brže od maksimalne brzine sumerskih kočija. Početkom srednjeg brončanog doba konjem se upravljalo pomoću prstena postavljenog u nos životinje, međutim, taj se sustav promijenio krajem srednjeg brončanog doba pa su se za upravljanje počele koristiti žvale postavljene u usta konja na koje su se nadovezivale uzde.¹²⁹ Glavno oružje ratnih kočija srednjeg brončanog doba bili su luk i strijela, a kako je rukovanje lukom zahtijevao dvije ruke kočije su redovno imale dva člana posade, iako je ratnik mogao i samostalno djelovati tako što bi kočiju zaustavio i gađao neprijatelja iz daljine. Kako su se ratne kočije isticale u borbi i time bile mete, posade kočija i sami konji nerijetko su nosili oklop.¹³⁰

Glavna svrha ratne kočije u toku srednjeg brončanog doba je bila da izazove nered u neprijateljskim formacijama tako što su pokušavali napasti leđa ili bok neprijatelja, koje su bile najranjivije točke formacija. U bitkama na otvorenom prostoru kočijama se nije jurišalo na velike organizirane formacije pješaka, već su se one uglavnom držale na razmaku, dok je posada projektilima gađala neprijatelje. Neprijateljski laki pješaci su bili velika opasnost po kočije zbog njihove mobilnosti pa su kočije u bitku ulazile s vlastitom potporom pješaka koji su ih štitili. Kako bi se obranili u slučajevima kada su morali napusti kočiju njena je posada sa sobom nosila bojne sjekire ili bodeže kao sekundarno oružje namijenjeno za blisku borbu.¹³¹ Cilj ratnika na kočijama je bio da se oslabe formacije i moral neprijatelja netom prije bitke i u njenom toku, dok su nakon bitke kočije služile kako bi uništile ostatke neprijateljske vojske u bijegu. Kada nisu sudjelovale u bitci ratne kočije su služile za transport vojnika, a također su osiguravale ostatak vojske prilikom marša ili opsade.¹³²

¹²⁹ W. J. Hamblin, 2010, 149.

¹³⁰ W. J. Hamblin, 2010, 145-146.

¹³¹ W. J. Hamblin, 2010, 149.

¹³² P. R. S. Moorey, 1986, 203-204.

Hetiti su počeli koristiti ratne kočije najkasnije u 17. stoljeću prije Krista.¹³³ One se spominju za vrijeme vladanja Hatušilija I., kao sredstva koja su osiguravala opsadu grada Ursuma, kada su prema izvornom tekstu Hetiti opkolili grad s osamdeset ratnih kočija i osam pješćkih odreda. Kočije su služile kako bi spriječile kontakt napadnutog grada s vanjskim svijetom čak i po noći.¹³⁴

Zahtjevi rata tražili su kočiju koja je mogla ponijeti što više tereta, a pri tom zadržati brzinu i okretnost, u čemu su Hetiti uspjeli te su razvili anatolijski tip ratne kočije. Izgled hetitske kočije poznat je s egipatskih prikaza bitke kod Kadeša. Okvir hetitske ratne kočije bilo je izrađen od različitog drva koje se oblagalo sa životinjskom kožom. Ispod okvira je izlazilo drveno rudo na koje su se povezivali konji, pri čemu je ono prolazilo ispod cijelog okvira i time davalo dodatnu čvrstoću kočiji. Osovina je postavljena otprilike ispod sredine okvira, na nju su dolazila dva kotača od kojih je svaki imao šest žbica koje su povezivale vanjski obrub kotača sa sredinom, pri čemu je cijeli kotač bio izrađen od drveta.¹³⁵

Postavljanje osovine ispod sredine kočije smanjilo je njenu okretnost i povećalo mogućnost prevrtanja u zavoju u odnosu na kočije čija je osovina postavljena na njihovom stražnjem djelu, ali je takav način gradnje povećavao nosivost. Dimenzije okvira kočije iznosile su otprilike 1,25 metara u širinu i oko 1 metar u visinu i dubinu.¹³⁶ Prilikom bitaka i prilikom prelaženja neravnog terena postojao je velik rizik od lomova konstrukcije kočije, zbog čega su Hetiti najvjerojatnije sa sobom nosili rezervne dijelove za kočije kako bi ih mogli po putu popravljati.¹³⁷ Kočije su bile skupe pošto je njihova izrada bila kompliciran proces koji je zahtijevao rad različitih zanatlija.¹³⁸

¹³³ W. J. Hamblin, 2010, 153.

¹³⁴ P. R. S. Moorey, 1986, 204.

¹³⁵ N. Fields, 2006, 20.

¹³⁶ J. G. Macqueen, 2010, 57-58.

¹³⁷ T. Bryce, 2007, 42.

¹³⁸ W. J. Hamblin, 2010, 146.

Starije verzije hetitskih ratnih kočija iz doba Starog kraljevstva nosile su dva vojnika, vozača i strijelca koji se služio kompozitnim lukom, dok su u Novom kraljevstvu koristili kočije čija je posada bila sastavljena od tri ratnika (za razliku od ostalih naroda, npr. Egipćana, s posadama od dva ratnika).¹³⁹ Hetiti su svoje kočije koristili za blisku borbu stoga su koristili oružje poput kopalja koje je bilo prikladno za to. Kočije su se okupljale u veće grupe, te su jurišale na neprijateljske formacije, a preferirani su iznenadni napadi tijekom kojih bi se neprijatelji našli neorganizirani bez razvijenih borbenih redova. Tako su razbijali neprijateljske grupe i olakšavali pješacima da se uključe u borbu. Bliska borba bila je opasna, međutim, treći član posade je omogućavao da kočija nastavi sudjelovati u borbi ako je jedan član bio onesposobljen.¹⁴⁰

Kako bi ratnici na kočijama mogli zajedno funkcionirati kao tim trebali su biti dobro uvježbani. Svaki od tri ratnika koji su se vozili na ratnoj kočiji imao je specifičnu funkciju, vozač je upravljao konjima pomoću uzdi i brinuo se o putanji kočije izbjegavajući opasnosti, branič se brinuo o zaštiti svojih suboraca te je iz tog razloga nosio štit, a borac je bio zadužen za nanošenje štete neprijateljima i u tu je svrhu bio naoružan s kopljima s kojima bi probadao neprijateljske vojnike. Branič i vozač su se uobičajeno nalazili na prednjem dijelu kočije, dok je borac stajao na stražnjem dijelu gdje je imao više prostora za djelovanje.¹⁴¹ Koplja koja su se koristila na ratnim kočijama nisu sva bila jednake dužine, odnosno uobičajeno su prikazivana otprilike u visini ili malo viša od čovjeka, što bi značilo da su bila visine između 1,85 do 2,15 metara, ali su često ona mogla biti i manja.¹⁴² Kada bi vojnik potrošio koplja poslužio bi se lukom koji je bio zakačen na unutrašnjoj strani kočije.¹⁴³ Moguće je da je jedino borac u kočiji bio oklopljen, na sebi je imao brončani oklop načinjen od povezanih brončanih pločica koji je prekrivao tri

¹³⁹ N. Fields, 2006, 21.

¹⁴⁰ N. Fields, 2006, 20-21.

¹⁴¹ A. Spalinger, 2003, 186.

¹⁴² A. Spalinger, 2003, 180-181.

¹⁴³ T. Bryce, 2007, 32.

četvrtine njegova tijela, dok mu je glavu štitila brončana kaciga, a ostale članove posade štitila je robusna tkanina. Vojnici su sa sobom nosili bojne sjekire, bodeže i buzdovane kako bi se mogli boriti van kočije.¹⁴⁴

Koliko je uvježbavanje i briga za konje bila bitna pokazuje nalaz sačuvanih uputa za treniranje konja za vuču kočija. Ostaci kostura pokazuju kako su hetitski konji u prosjeku dostizali visinu grebena od jednog i pol metra, tako da bi danas takvi konji spadali u manje konje. Konji su u hetitsku državu dolazili kao darovi, ratni plijen, trgovačka roba ili su pak bili uzgojeni na hetitskom teritoriju. Važnost konja iskazuje se u kazni za njihovu krađu, odnosno onaj tko bi ukrao konja za odštetu je trebao vratiti petnaest konja različitih kategorija.¹⁴⁵

Kada se nisu koristile za rat kočije su služile u različitim prilikama poput lova, utrka i ceremonija. One su bile skupe za izradu i održavanje pa su postale statusni simbol višeg sloja stanovništva.¹⁴⁶ Uvođenje ratnih kočija u vojsku pomoglo je uzdizanju društvene elite kojoj je država pomagala, a u ratu je bila u blizini vladara.¹⁴⁷

13. Utvrđenja i njihovo zauzimanje

Do danas se nije u potpunosti sačuvao niti jedan hetitski objekt namijenjen za obranu, međutim, i dalje postoje njihovi ostaci, poglavito njihovi temelji. Sustavi gradskih bedema su do danas jedini arheološki potvrđeni tip utvrđenja dok ostale fortifikacije, poput samostojećih kula, još nisu nađene.¹⁴⁸ Gradski bedemi nisu služili samo za obranu, već su imali i političku i simboličku ulogu, primarno jer je njihova gradnja bila skup i dugotrajan proces, a veličina i raskoš zidina odražavala je moć grada. U slučajevima pokazivanja nekog oblika neprijateljstva prema

¹⁴⁴ N. Fields, 2006, 20.

¹⁴⁵ M. H. Feldman, C. Sauvage, 2010, 81-82.

¹⁴⁶ P. R. S. Moorey, 1986, 205.

¹⁴⁷ M. H. Feldman, C. Sauvage, 2010, 81.

¹⁴⁸ D. P. Mielke, 2018, 64-67.

hetitskoj državi, pojedini su gradovi bili kažnjeni uklanjanjem bedema, čime je grad izgubio svoju obrambenu moć i time postao lakši za kontrolu, a primjer toga ustanovljen je na lokalitetu Ališar Hüyük u Anatoliji.¹⁴⁹ Kontrola nad utvrđenim gradom omogućavala je upravljanje okolnim područjem, pa čak i kada bi neprijatelj uspio zauzeti okolicu grada. Naime, bez kontrole nad samim gradom nije bilo moguće dugoročno zadržati okolni teritorij.¹⁵⁰

Osnovni materijali za gradnju bedema na Bliskom istoku tijekom brončanog doba bili su drvo, kamenje (u najvećoj mjeri vapnenac) i ćerpič, odnosno opeka napravljena od nepečene gline.¹⁵¹ Hetitski gradski bedemi su bili kompleksne strukture koje su mogle postizati impozantnu duljinu, tako su na primjer Hatušu opasivali zidovi dugi oko 5 kilometara. Hatuša je ponegdje imala dvostruke bedeme, pri čemu je unutrašnji bio deblji i viši od vanjskog, odnosno u prosjeku je bio debeo oko 8m, dok mu se visina pretpostavlja na 6-7 metara. Do oko pola visine taj bedem je bio građen od kamenja, a na to se onda oslanjala konstrukcija od drva i ćerpiča, dok je vanjski bedem bio manji i napravljen samo od ćerpiča. Bedemi su međusobno bili razdvojeni praznim prostorom širine oko 5-7 metara.¹⁵² Pravokutne kule su bile raspoređene u pravilu svakih 30.5 metara na unutarnjem zidu, međutim, na izloženim mjestima razmak između kula mogao je biti znatno kraći. Kule na vanjskom bedemu su bile manje u odnosu na unutrašnje, a građene su tako da im je pozicija vizualno bila između dviju kula na unutrašnjem bedemu.¹⁵³

Kako prirodni teren za podizanje zidova često nije bio ravan, Hetiti su prije početka izgradnje pripremali tlo kako ne bi bilo velikih oscilacija u visini bedema. Ukoliko je to bilo moguće bedemi su bili postavljeni na najviši dio umjetnog nanosa zemlje koji je u širini mogao dosezati

¹⁴⁹ R. L. Gorny, 1995, 77-76.

¹⁵⁰ M. Yamada, 2011, 217.

¹⁵¹ D. P. Mielke, 2018, 69.

¹⁵² J. G. Macqueen, 2010, 66.

¹⁵³ K. Nossov, B. Deff, 2008, 16.

do 70 metara.¹⁵⁴ Takvi umjetni nanosi su umanjivali mogućnost djelovanja opsadnim spravama jer im je nagib terena otežavao dolazak do zidina.¹⁵⁵

Baza glavnog bedema kod Hetita bila je postavljena na zemljanoj podlozi i izrađena u suhozidnoj tehnici od kamenih blokova bez veziva, i to tako da je za vanjske strane korišteno veliko zaglađeno kamenje teško do 3 tone koje je u trenutku gradnje međusobno savršeno pristajalo jedno na drugo, dok je unutrašnjost bedema bila ispunjena malim kamenjem.¹⁵⁶ Temelji bedema su dodatno ojačani poprečnim zidovima koji su spajali vanjsko i unutrašnje lice zida. Ovakav način gradnje ostavljao je prazni pravokutni prostor koji se ispunjavao zemljom ili građevinskim otpadom, a koji je osiguravao dodatnu čvrstoću bedema.¹⁵⁷ Prilikom gradnje bedema na stijeni Hetiti su prvo iskopali rov u kojeg su zatim postavljali velike kamene blokove na kojima su bedemi bili građeni. Temeljni blokovi su bili povezani s kamenom podlogom pomoću klinova.¹⁵⁸

Viši dijelovi bedema su građeni od drva i ćerpiča, međutim, kako su oba materijala podložna propadanju pod utjecajem atmosferilija ti dijelovi danas gotovo uopće nisu sačuvani pa se za njihovu rekonstrukciju treba poslužiti sačuvanim umjetničkim prikazima, eksperimentalnom arheologijom i drugim disciplinama.¹⁵⁹ Drvo je konstrukciju bedema činilo otpornijom na potrese i davalo mu potrebnu fleksibilnost. Završena konstrukcija bedema je vjerojatno bila premazivana žbukom koja je štitila ćerpič od kiše. Fragmentarni nalaz keramičke plastike iz 15. ili 14. stoljeća prije Krista u Hatuši uvelike je doprinio poznavanju konstrukcija viših dijelova bedema pošto je prikazana kula s dijelom bedema. Na kuli su jasno vidljivi prozori i otvori za strijelce, a na vrhu kule i bedema prikazano je krunište načinjeno od zaštitnih zidova u obliku

¹⁵⁴ J. G. Macqueen, 2010, 66.

¹⁵⁵ D. P. Mielke, 2018, 77.

¹⁵⁶ K. Nossov, B. Deff, 2008, 12.

¹⁵⁷ K. Nossov, B. Deff, 2008, 10.

¹⁵⁸ K. Nossov, B. Deff, 2008, 13.

¹⁵⁹ D. P. Mielke, 2018, 67.

trokuta zaobljenog na vrhu. Krajevi drvenih greda koje su služile za podržavanje poda na vrhu i unutar kule, prikazani su ispod kruništa i prozora.¹⁶⁰ Specifično za Hetite je bilo to što su gradili bedeme unutar gradova sa ili bez kula, te su tako stvarali odvojene sekcije grada. Taj sustav omogućavao je veću kontrolu grada i nastavak obrane u slučaju da jedan dio grada padne u ruke neprijatelja. Dakako, unutrašnji bedemi su uglavnom štitili mjesta u kojima je živjela društvena elita, poput palača.¹⁶¹

Kule na bedemima su ojačavale i poboljšavale obrambene mogućnosti bedema, a kako su bile više od ostatka bedema posada na njima je imala bolji pregled prostora i veći domet bacačkog oružja prilikom gađanja neprijatelja. Prema nalazu keramičke plastike iz Hatuše, unutrašnje kule su imale tri etaže. Prizemlje je bilo izgrađeno pola od kamena, a pola od ćerpiča i drva i nije imalo obrambene otvore ni prozore. Druga etaža bila je izgrađena u potpunosti od drva i ćerpiča, te je imala prozore koje su koristili strijelci kao sigurnu poziciju za gađanje neprijatelja, pri čemu su dva prozora gledala van grada (na svakom boku bio je po jedan), a nije poznato jesu li kule imale prozore koje su gledale prema gradu. Bočni prozori su služili da strijelci mogu iz kule gađati neprijatelje koji bi okružili kulu ili se uspjeli popeti na bedeme. Kule su s bedemom bile spojene preko dvojna vrata, dok su katovi kule međusobno bili povezani preko ljestava, tako da je druga etaža imala otvore na stropu i podu. Treća etaža nije imala strop, već je imala zaštitni zid s kruništem, iza kojeg su se sakrivali strijelci. Pretpostavlja se da je sveukupna visina hetitskih kula bila oko 10 do 12 metara.¹⁶²

Gradska vrata su bile slabe točke bedema na koje su se neprijateljski napadi redovno koncentrirali zbog čega im se posvećivala posebna pažnja. Osim toga, u Hatuši su svaka vrata imala svoje ime, a kada bi pala noć ona bi se zatvarala.¹⁶³ Kod Hetita su gradska vrata većinom

¹⁶⁰ K. Nossov, B. Deff, 2008, 13-15.

¹⁶¹ J. G. Macqueen, 2010, 69.

¹⁶² K. Nossov, B. Deff, 2008, 17-18.

¹⁶³ D. P. Mielke, 2018, 68.

imala jednu vratnicu, ali je ustanovljeno i nekoliko slučajeva kada su imala dva portala i vratnice koje su bile međusobno odvojene prolazom dugim nekoliko metara.¹⁶⁴ Portal je bio načinjen od glomaznog kamena te je bio najčešće oblikovan kao luk, prosječnih dimenzija oko 3 metra u širinu i oko 5 metara u visinu, iako su poznati i manji portali.¹⁶⁵ Blokovi portala ponekad su bili ukrašavani reljefima, na primjer reljef lava na Lavljim vratima ili reljefi sfinga na Vratima sfingi u Hatuši, čija je svrha osim dekoracije bila i zaštita od zla.¹⁶⁶ Portali su bili zapečaćeni drvenim vratnicama na kojima je ponekad bila postavljena brončana obloga koja je štitila drvo od vatre i fizičkih oštećenja. Zidovi oko vrata bili su pojačani velikim izbočenim kulama, a sam je prilaz bio rampa koja je prolazila uz zidove grada kako bi branitelji mogli napadati neprijatelje s boka. Neka su vrata imala kulu koja se nalazila nasuprot njih i koja je bila povezana s glavnim zidinama što je braniteljima omogućavalo da napadaju neprijatelje s leđa, a usput je dodatno zatvarala prostor.¹⁶⁷ Hetiti su ponekad gradili podzemne prolaze ispod gradskih zidova i iako njihova uloga nije u potpunosti jasna, oni bi mogli biti vojne naravi za provođenje iznenadnih napada na neprijatelje koji bi opkolili grad. Dakako, oni su u isto vrijeme predstavljali sigurnosni rizik pošto su napadači pomoću njih mogli provaliti u grad.¹⁶⁸

Svaki grad je morao imati spremljene zalihe osnovnih živežnih namirnica, kako bi mogao izdržati neprijateljsku opsadu, a ako zalihe nisu bile spremljene dolazilo bi do pojava gladi koja bi povećavala rizik od izbijanja epidemije. Osobito problematična bila je opskrba vodom za koju je trebalo graditi cisterne ili kopati bunare, ali su u Hatuši taj problem riješili prirodno pošto oko nje i kroz nju prolaze potoci na kojima se stanovništvo napajalo. Osim osnovnih

¹⁶⁴ D. P. Mielke, 2018, 72-73.

¹⁶⁵ K. Nossov, B. Deff, 2008, 18.

¹⁶⁶ J. G. Macqueen, 2010, 72-73.

¹⁶⁷ J. G. Macqueen, 2010, 67.

¹⁶⁸ K. Nossov, B. Deff, 2008, 20-21.

živežnih namirnica bilo je potrebno spremati i ostale stvari poput vojne opreme, na primjer strelica, kako bi se izdržala opsada.¹⁶⁹

Prilikom mnogobrojnih ratova koje su Hetiti vodili bilo je nužno zauzeti neprijateljske gradove koji su često bili zaštićeni zidinama. Kada bi vojska došla do grada započinjala bi opsadu koja bi ostavila grad u izolaciji. Predstavnici Hetita bi gradu ponudili predaju i ukoliko bi taj zahtjev bio ispunjen grad bi nastavio normalno sa životom bez pljačke i rušenja, međutim, ukoliko bi došlo do borbe za grad on bi bio opljačkan, a moguće i razoren. Ponekad bi pošteđjeli gradsko stanovništvo makar je pružalo otpor, što se vidi na primjeru iz vremena vladanja Muršilija II. kada su Hetiti krenuli vratiti pobunjenog vladara Zemlje Seha rijeke, Manapa-Tarhundu, pod svoju vlast.¹⁷⁰ Tom je prilikom, prema predaji, majka vazala došla pred Muršilija II. i molila hetitskog kralja da bude milosrdan prema njenom sinu i zemlji, što je Muršili II. učinio. Ipak, taj čin nije bio motiviran milosrđem već ekonomskom koristi, pošto je opsada trošila puno resursa i snage već umorne vojske, a i Hetiti su od vazala nastavljali uzimati namete. Zbog ovih su razloga Hetiti preferirali mirno rješenje sukoba.¹⁷¹ Osim toga, vojska koja je vodila opsadu često je bila u nezgodnom položaju pošto je bila izložena napadu izvana, a i nestašice hrane nisu bile rijetka pojava.¹⁷²

Glavna napadačka snaga u opsadi grada je bilo pješništvo, koje se služilo s opsadnim spravama poput ovnova za probijanje vrata ili opsadnih kula za premošćivanje zidina.¹⁷³ Gradska vrata opkoljenog grada su često bile slabe točke stoga se napad redovno koncentrirao na njih, a Hetiti su vrata pokušavali ili probiti ili zapaliti. Ukoliko vrata nisu mogla biti svladana pristupalo se

¹⁶⁹ J. G. Macqueen, 2010, 71-72.

¹⁷⁰ V. Korošec, 1963, 162.

¹⁷¹ T. Bryce, 2002, 99.

¹⁷² T. Bryce, 2007, 42.

¹⁷³ D. P. Mielke, 2018, 72.

napadima ne bedeme. Kako bi se vojska prebacila preko zidina gradili su se nasipi i opsadne kule, dok bi se za potrebe prolaska ispod zidina kopali tuneli.¹⁷⁴

14. Vojna djelatnost na moru

Hetiti nisu poznati kao vrsni moreplovci, dapače, oni su bili narod orijentiran na kopno, međutim, poznato je par slučajeva kada su se Hetiti otisnuli na more. Kralj Tudhalija IV. se u izvorima hvalio kako je zadobio kontrolu nad otokom Alasijom koji se identificira kao današnji Cipar. Otoku je nametnuo danak, a stanovništvo i bogatstva odnio je u Hatušu. Strateški i trgovinski Cipar je iznimno značajan otok jer se na njega nadovezuju važni trgovački putevi. Kao što je ranije rečeno, Hetiti nisu bili pomorski narod stoga je prijevoz njihovoj vojsci najvjerojatnije osiguralo njihovo vazalno kraljevstvo Ugarit. Brodovi koji su bili korišteni za potrebe hetitske vojske su vjerojatno bili trgovački brodovi prenamijenjeni za transport vojnika. Na kraju postojanja hetitske države zadnji hetitski kralj Šupilulijuma II. se tri puta sukobio s Cipranima na moru i porazio njihovo brodovlje, a zatim se iskrao na otok, što navodi na zaključak da su Hetiti u ovome razdoblju imali mornaricu s uvježbanim posadama. Vjerojatni razlog ovog pohoda je piratska djelatnost Ciprana, koji su ometali dovoz žita iz Egipta u vrijeme kada se poljoprivreda u hetitskoj državi našla u krizi. Broj brodova koje su koristili pirati i Hetiti nije bio velik, a jedan zapis iz Ugarita ukazuje na to kako je svega sedam piratskih brodova bilo dovoljno za stvaranje nereda na obalama Levanta.¹⁷⁵

¹⁷⁴ T. Bryce, 2007, 44.

¹⁷⁵ T. Bryce, 2007, 44-46.

15. Primjer jedne bitke - Bitka kod Kadeša

Prostor Levanta bio je mjesto sudaranja egipatskih i hetitskih interesnih sfera, podijeljen između malih država koje su priznavale hetitsko ili egipatsko vrhovništvo. Upravo zbog tih država je izbio dugo pripreman rat između Egipćana i Hetita. Rat se vodio oko kontrole vazalnih država odnosno egipatske vazalne države Amuru koju je preuzela nasilna skupina polunomada pod vodstvom Abdi-Aširta te su pod njegovim vodstvom napadani trgovci i susjedne vazalne države. Žalbe su stigle do faraona Amenhotepa III. koji je pokrenuo kaznenu ekspediciju na Amuru i srušio Abdi-Aširta. Nakon što je ovaj bio smaknut njega je naslijedio njegov sin Aziru koji je nastavio očevu politiku. Duže je vremena varao faraona kako zemlju brani od Hetita, dok je pljačkao susjede i osvajao njihove gradove. Novi je faraon, Eknaton, saznao da je Aziru sklopio savez s hetitskim vazalnim državama uključujući i Kadeš, te je stoga pozvao Azirua u Egipat. Međutim, kako je sumnjao da će nastradati Aziru se zajedno s još par država priklonio hetitskom kralju Šupilulijumi I. što Egipćani nisu mogli prihvatiti.¹⁷⁶

Do prve bitke je došlo nakon što je Seti I. stupio na vlast, a na hetitskom tronu je u to vrijeme bio Muvatali II. Bitka se odvila nedaleko od Kadeša i završila je egipatskom pobjedom, o čemu govore natpisi Setija I. i činjenica da su Amuru i Kadeš pali pod egipatsko vrhovništvo.¹⁷⁷

Druga bitka kod Kadeša puno je poznatija, dogodila se prema nekim procjenama 1274. godine prije Krista, a vojske su vodili sin Setija I., Ramzes II., i hetitski vladar Muvatali II. Novi je faraon u vrijeme bitke bio mladi vladar koji je želio učvrstiti egipatsku vlast na Levantu te je iz tog razloga 1275. godine prije Krista s vojskom prošao kroz svoje vazalne države, kako bi potvrdio njihovu odanost i izvidio teren za kampanju koju je planirao za iduću godinu.¹⁷⁸

¹⁷⁶ T. Bryce, 2019, 158-160.

¹⁷⁷ T. Bryce, 2019, 162-163.

¹⁷⁸ T. Bryce, 2005, 233-234.

Bitka je poznata primarno iz egipatskih tekstova i slikovnih prikaza, pošto Hetiti nisu ostavili gotovo nikakve podatke o bitci. Hetitska vojska bila je sastavljena od heterogene grupe različitih naroda i plaćenika, sve skupa oko 37.000 pješaka i oko 10.000 ratnika raspoređenih na oko 3.000 kočija.¹⁷⁹ O raznolikosti naroda u redovima Hetita svjedoče reljefi s egipatskog hrama u Abidu na kojemu je prikazano više hetitskih kočija s njihovim posadama koje nemaju hetitska obilježja.¹⁸⁰ Egipatske snage bile su sastavljene od oko 20.000 vojnika razdvojenih u četiri grupe nazvane po egipatskim bogovima: Amon, Ra, Ptah i Suteh koje su se kretale jedna za drugom.¹⁸¹

Umjesto da ih preventivno napadnu, Hetiti su čekali da Egipćani uđu u njihovu političku sferu računajući na to da napadači neće dobro poznavati teren i da neće imati potporu od strane lokalnog stanovništva. Ramzes II. je osobno zapovijedao grupom Amon, međutim, dok su napredovale razmak između četiri grupe se povećavao. Kada su se Egipćani spremali prijeći plićak rijeke Oront Ramzesu II. su prišla dva Šosu beduina, koji su dezertirali iz hetitske vojske, kako bi s njime pregovarali o pridruživanju svojih sunarodnjaka egipatskoj vojsci. Beduini su zapravo bili saboteri koje su poslali Hetiti te su Ramzesu II. rekli krivu lokaciju hetitske vojske, odnosno prema njihovoj priči ona se nalazila kod Alepa na sjeveru, u što je Ramzes II. povjerovao. U međuvremenu Hetiti su se rasporedili u dvije skupine. Veću je skupinu činilo pješništvo koje je bilo neaktivno u ovoj bitci, te je bilo smješteno istočno od Kadeša i služilo je kao osiguranje Hetitima, jer je moglo djelovati neovisno o ishodu napada ratnika na kočijama. Osim toga, pješništvo je u slučaju poraza ratnika na kočijama moglo pružiti otpor ili se povući na veću udaljenost od neprijatelja bez riskiranja dodatnog gubitka ljudi, a u slučaju pobjede ratnika na kočijama ono je ostalo odmorno pa je moglo zadati završni udarac već oslabljenom neprijatelju i progoniti ostatke te vojske. Druga skupina je bila sastavljena od ratnika na

¹⁷⁹ T. Bryce, 2005, 234-235.

¹⁸⁰ A. Spalinger, 2003, 178.

¹⁸¹ V. Zamarovsky, 1965, 254.

kočijama, koji su se pritajili i čekali Egipćane zapadno od Kadeša uz obale rijeke Oront.¹⁸² Grad Kadeš je namjerno odabran za mjesto bitke pošto je njegov povišeni položaj zaklonio Hetite od pogleda Egipćana, a također su njegova utvrđenja pružala zaštitu vojsci.¹⁸³

Beduinska je priča dala lažnu sigurnost Egipćanima, stoga su se oni opustili i time postali lakša meta za iznenadni napad, a i sami Egipćani nisu pravilno izvidjeli teren u njihovoj okolini. Ramzes II. je po prolasku rijeke Oront sjeverno od Kadeša počeo postavljati kamp, ali je tada otkriven pravi položaj hetitske vojske koja se nalazila svega nekoliko kilometara preko rijeke. Ramzes je pokušao požuriti ostale grupe koje su još uvijek zaostajale, ali bitka je već počela.¹⁸⁴

Hetitske su kočije iznenada napale grupu Ra, čiji su vojnici prelazili rijeku i time su bili iznimno ranjivi, a zatim i grupu Amon čiji su vojnici postavljali kamp. Iz ovog je vidljivo da su Hetiti pratili položaje Egipćana i birali najranjivije mete. Osim faktora iznenađenja Hetiti su imali prednost u vidu njihovih tročlanih kočija, koje su bile superiornije egipatskim s dva člana posade, a i zbog svog naoružanja za blisku borbu mogle su direktno napadati nespremne Egipćane i tako stvoriti još veći metež u njihovim redovima. Također, u bliskim susretima između dvije neprijateljske kočije Hetiti su mogli nanijeti veću štetu neprijateljskim konjima zbog upotrebe kopalja. Ramzes II. je uspio pobjeći iz bitke koja se činila izgubljenom, međutim, Hetiti su prestali progoniti neprijatelje i počeli su pljačkati napušteni kamp. Egipćani su se u međuvremenu uspjeli regrupirati i susresti s pojačanjima nakon čega su krenuli u protunapad te su uspjeli napasti Hetite koji su još uvijek pljačkali njihov kamp. Egipatski izvori kažu da Hetiti nisu uspjeli skupiti svoja koplja niti ih baciti na Egipćane, što govori o tome da su se Hetiti odmakli od svojih kočija i bili u potpunosti nespremni na egipatski protunapad. Taj protunapad je prema Egipćanima istjerao 2500 Hetitskih kočija iz kampa, tako da su oni počeli bježati prema rijeci, gdje su im je u pomoć pristigle preostale ratne kočije na kojima su bili visoki

¹⁸² S. Yeivin, 1950, 101-102.

¹⁸³ S. Yeivin, 1950, 106.

¹⁸⁴ T. Bryce, 2005, 235-237.

uglednici poput braće Muvatalija II. Razdvajanje ratnika na kočijama u dvije grupe omogućavalo je Hetitima da napadnu neprijatelja u dva vala, te su na takav način u pozadini imali svježije trupe koje su mogli pokrenuti u slučaju da prvi napad nije dovoljan za pobjedu.¹⁸⁵ Nakon drugog hetitskog napada bitka se nastavila još tri sata, dok se hetitski ratnici na kočijama nisu povukli unutar zidina Kadeša.¹⁸⁶ Ramzes II. se hvalio potpunom pobjedom, makar su Hetiti uspjeli na kraju potjerati Egipćane na jug, pošto je većina hetitske vojske to jest pješništvo ostalo netaknuto. Hetiti su gonili Egipćane do Damaska kojeg su osvojili, a nakon rata su se povukli iz grada te je nova granica uspostavljena malo sjevernije od njega. Sveukupno oba naroda su imala velike žrtve pa se tako ni jedna strana nije ponovno upustila u međusobni sukob.¹⁸⁷

Mirovni sporazum između Hetita i Egipćana je usvojen za vrijeme vladavina Hatušilija III. i Ramzesa II., a u njemu je bilo dogovoreno međusobno nenapadanje, međusobna pomoć u slučaju napada treće strane ili pobune i međusobno isporučivanje bjegunaca. Ovaj mir nije bio prekršen do kraja postojanja hetitske države.¹⁸⁸

Na primjeru ove bitke vidljivo je da su Hetiti imali razvijene taktike za borbu na otvorenom polju. Jasno je da su obavljali izviđanja i izvodili varke kako bi neprijatelj dobivao lažne informacije i s time izgubio mogućnost da pravilno procijeni situaciju prije same bitke. Zbog kombiniranja izviđanja i varke hetitski su ratnici na kočijama uspjeli iznenaditi nespremne Egipćane. Kako bi bili u mogućnosti napraviti ovakav iznenadni napad Hetiti su odvajali vojsku u više skupina, što im je davalo više mogućnosti djelovanja. Njihova se vojska odvajala ovisno o svrsi vojnika, tako su ratnici na kočijama bili odvojeni od pješaka jer su bili brži, pa su time mogli izvesti siloviti napad na nespremnog neprijatelja. Ujedno su se i ratnici na kočijama

¹⁸⁵ A. Spalinger, 2003, 181-182.

¹⁸⁶ P. J. Searles, 1924, 457.

¹⁸⁷ T. Bryce, 2019, 164-165.

¹⁸⁸ T. Bryce, 2005, 275-276.

odvojili u dvije skupine kako bi mogli izvesti dva odvojena napada, tako da je prva skupina bila dvostruko veća od druge i služila je kao glavna udarna sila, dok je druga služila kao podrška u slučaju da se prva nađe u problemu. Kraj bitke rezultirao je trenutnim povlačenjem hetitskih ratnika na kočijama unutar grada Kadeša koji im je dao odmor i sigurnost nakon bitke, dok su Egipćani ostali nezaštićeni na otvorenom pa im je prijetila opasnost od ponovnog naleta Hetita koji do tada nisu iskoristili svoje pješništvo, pa su se stoga morali povući.

16. Zaključak

Hetiti nisu bili poznati modernoj zapadnoj civilizaciji do druge polovice 19. stoljeća, tako da se relativno kasno otkrio njihov značaj u usporedbi s ostalim velikim bliskoistočnim civilizacijama. Nastanjivali su prostor središnje Male Azije tokom srednjeg i kasnog brončanog doba, ali su širili svoj teritorij i na zapadne prostore Male Azije i Levant. Unutar svoje države okupljali su više naroda različitog porijekla nad kojima je vladala elita koja je koristila nešitski koji je bio i službeni jezik. Najviši autoritet u državi je bio kralj, za kojeg se vjerovalo da je božji poslanik, on je ujedno bio najviši sudac, svećenik i vojskovođa. Hetitski su kraljevi odgajani da budu vojskovođe, a u svojim tinejdžerskim godinama su išli u rat i vodili pohode. Hetitska je vojska imala jasno određenu hijerarhiju na čijem su se vrhu nalazili zapovjednici GAL ranga. Oni su imali veliku moć što su iskazivali samostalnim upravljanjima nad dijelom vojske uz kraljevo odobrenje.

Rat je bio svakodnevni dio života ljudi u brončano doba, on je mogao donijeti velike dobiti, ali je također nosio velike rizike, a kako su Hetiti imali stalan problem u vidu manjka radne snage trebali su balansirati vojne potrebe s potrebama proizvodnje hrane i drugim djelatnostima u svojoj domovini, pogotovo jer se sezona rata poklapala s ostalim radovima, poput onih na polju. Hetiti, kao i njihovi susjedni narodi, imali su razvijen vojni sustav na čijem je čelu bio kralj, dok su vojnici bili podijeljeni na stalne vojnike i na sezonske ratnike. Stalni vojnici su činili središte hetitske vojske, za koju su bili profesionalno obučavani, dok su sezonski vojnici činili dopunske jedinice kojima rat nije bio stalni posao, ali su svejedno bili dužni pripremiti se za njega. Pomoć hetitskoj vojsci davale su vazalne države od kojih su ubirali različite vrste danka, te su bile dužne Hetitima slati određen broj vojnika i materijalnih dobara. Prema potrebi Hetiti su novačili strane plaćenike i s njima popunjavali svoje redove.

Oprema vojnika ovisila je o potrebi i o prostoru na kojemu je bio raspoređen. Pješaćki dio vojske činio je njenu veliku većinu, a ostatak su činili ratnici na kočijama. Oni su bili elitno uvježbani pripadnici hetitske aristokracije. Hetitske su kočije bile postavljene na dva kola, a zahvaljujući prilagođenom dizajnu mogle su nositi tri vojnika od kojih je svaki imao specifičnu funkciju pa su stoga one bile pogodne za blisku borbu. One su imale izuzetno veliku ulogu u bitkama na otvorenim prostorima, a osobito je poznata bitka kod Kadeša u kojoj je došlo do sukoba hetitskih ratnih kočija i egipatske vojske. Iako su Hetiti iz početka pobjeđivali u bitci, ona je na kraju ostala neodlučena, te su se Egipćani nakon bitke povukli.

Hetiti su se u par navrata otiskivali na more s ciljem zauzeća Cipra i sprječavanja piratstva, a brodove su nabavili od njihovog vazalnog kraljevstva Ugarita ili od gradova pod svojom direktnom kontrolom. Fortifikacije Hetita bile su složene strukture koje su najbolje poznate u Hatuši, njihovom glavnom gradu. Za njihovu izgradnju korišteni su kamen, drvo i ćerpić, pri čemu su donji dijelovi fortifikacija bili građeni od kamena, a ostatak od drva i ćerpića.

Hetitska je država propala uslijed velike krize uzrokovanom dugim nizom gladnih godina i ratnih sukoba. Konačni joj je udarac dao napad Naroda s mora u ranom 12. stoljeću prije Krista, a otprilike u isto vrijeme je razoren njihov glavni grad. Sveukupno su imali jako bogatu povijest koja je bila obilježena ratovima, pa su stoga razvili jaku vojsku koja je bila sposobna voditi bitke na otvorenom polju, opsjedati gradove i ploviti morem. Da bi mogli izvršavati ove zadatke razvili su potrebnu tehnologiju u vidu oružja koja su koristili ovisno o zahtjevima terena. Isto tako su razvili učinkovite taktike za boj, koje su im zajedno s ostalim faktorima poput brojnosti i kvalitetne opreme omogućili da do uništenja njihove države ostanu među dominantnim silama na Bliskom istoku.

17. Sažetak

Ovaj rad se bavi primarno utjecajem vojske na hetitsko društvo i načinom njena djelovanja. Dakako, kako bi se dao širi kontekst ovoj temi, obrađuje se i problematika otkrivanja hetitske civilizacije, njihovo pismo i jezik te se daje sažeta povijest Hetita. Glavni dio rada sagledava različite aspekte vojske i rata, od tema poput ideologije koja je pokretala rat, preko ustrojstva vojske do vojne opreme. Sveukupno kroz ovaj rad se nastoje analizirati različiti aspekti vojnog umijeća koji su Hetitima omogućili da postanu velika vojna sila tijekom brončanog doba.

Ključne riječi: Hetiti, brončano doba, Mala Azija, rat, Hatuša, bitka kod Kadeša, ratne kočije,

18. Summary

Hittite Art of War

Main theme of this paper is the influence army had on the society of Hittites and how that army functioned. However, to add wider context to the main topic, this paper first discusses discovery of the Hittite civilization, decipherment of their writing and language and the brief history of Hittites. Main part of this paper considers different themes related to army and war, from ideology that instigated wars, to organization of the army and military equipment. Overall, this paper aims to analyse different aspects of Hittite art of war that enabled them to become major military power of the Bronze Age.

Key words: Hittites, Bronze Age, Asia Minor, war, Hatusha, battle of Kadesh, war chariots,

19. Literatura

- K. Aslihan Yener, 1995, Swords, Armor and Figurines, *The Biblical Archaeologist*, 58/2, Chicago, 1995, 101-107.
- T. Bilgin, 2018, *Officials and Administration in the Hittite World*, Berlin: Deutsche Nationalbibliothek, 2018.
- S. R. Bin-Nun, 1973, The Offices of Gal. Mešedi and Tuḫkanti in the Hittite Kingdom, *Revue hittite et asiaanique*, 31, Paris, 1973, 5-25.
- T. Bryce, 2004, *Life and Society in the Hittite World*, New York: Oxford University Press, 2004.
- T. Bryce, 2005, *The Kingdom of the Hittites*, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- T. Bryce, 2007, *Hittite Warrior*, Oxford: Osprey Publishing, 2007.
- T. Bryce, 2019, *The Warriors of Anatolia: A Concise History of the Hittites*, London: I. B. Tauris, 2019.
- N. Charekishvili, 2021, High and Low Ranking Bodyguards of Hittites According to the „Instruction for Royal Bodyguard (LÚ.MEŠ MEŠEDI)“, *History, Archaeology, Ethnology*, 4/1, Tbilisi, 2021, 233-246.
- N. Fields, 2006, *Bronze Age War Chariots*, Oxford: Osprey Publishing, 2006.
- M. H. Feldman - C. Sauvage, 2010, Objects of Prestige? Chariots in the Late Bronze Age Eastern Mediterranean and Near East, *Ägypten and Levante / Egypt and the Levant*, 20, Vienna, 2010, 67-181.
- C. Glatz, 2020, *The making of Empire in Bronze Age Anatolia, Hittite Sovereign Practice, Resistance, and Negotiation*, Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- C. Glatz, R. Matthews, 2005, Anthropology of a Frontier Zone: Hittite-Kaska Relations in Late Bronze Age North-Central Anatolia, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 339, Chicago, 2005, 47-65.

- R. L. Gorny, 1995, Hittite Imperialism and Anti-Imperial Resistance as Viewed from Alişar Höyük, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 299-300, Chicago, 1995, 65-89.
- W. J. Hamblin, 2010, *Warfare in the Ancient Near East to 1600 BC, Holy Warriors at the Dawn of History*, New York: Routledge, 2010.
- A. B. Knapp, S. W. Manning, 2016, Crisis in Context: The End of the Late Bronze Age in the Eastern Mediterranean, *American Journal of Archaeology*, 120/1, Chicago, 2016, 99-149.
- V. Korošec, 1963, The Warfare of the Hittites: From the Legal Point of View, *Iraq*, 25/2, London, 1963, 159-166.
- J. G. Macqueen, 2010, *The Hittites and their Contemporaries in Asia Minor*, Singapore: Thames and Hudson, 2010.
- D. P. Mielke, 2018, Hittite Fortifications Between Function and Symbolism, *Understanding ancient fortifications*, Oxford: Oxbow Books, 2018, 63-82.
- P. R. S. Moorey, 1986, The Emergence of the Light, Horse Drawn Chariot in the Near-East c. 2000-1500 B.C., *World Archaeology*, 18/2, Abington, 1995, 196-215.
- C. Mora, 2015, The LÚ^{MES} SAG at the Hittite Court, *ISIMU*, 13, Madrid, 2015, 15-24.
- K. Nossov, B. Deff, 2008, *Hittite Fortifications c. 1650-700 BC*, Oxford: Osprey Publishing Ltd., 2008.
- A. Spalinger, 2003, The Battle of Kadesh: Chariot Frieze at Abydos, *Ägypten und Levante*, 13, Vienna, 2003, 163-199.
- P. J. Searles, 1924, The Tactics of Battle of Kadesh, *The Military Engineer*, 16/90, Alexandria, Virginia, 1924, 456-457.
- W. R. Stephens Jr., 1979, The Rise of Hittite Empire: a Comparison of Theories on the Origins of the State, *Mid – American Review of Sociology*, 4/1, Lawrence, 1979, 39-55.

M. Yamada, 2011, The Second Military Conflict Between 'Assirya' and 'Hatti' in the Regim of Tukulti-Ninurta I, *Revue d'Assiologie et d'orientale*, 105, Paris, 2011, 199-220.

S. Yeivin, 1950, Canaanite and Hittite Strategy in the Second Half of Second Millennium B. C., *Journal of Near Eastern Studies*, 9/2, Chicago, 1950, 101-107.

V. Zamarovsky, 1965, *Tajne carstva Hetita*, Zagreb: Epoha, 1965.